

СВАБОДА

Чым беларусы адрозьніваюцца ад расейцаў?

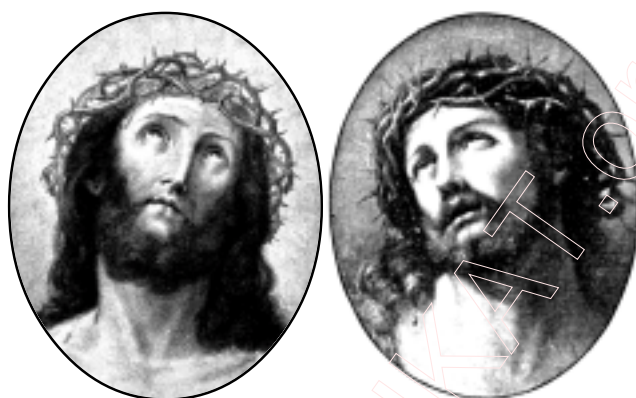
ТЭМА

3 гісторыі газэт

14 гадоў таму мы выпусьцілі ў сьвет першы нумар “Свабоды”. Яе магутны ўзьлёт, выхад у лідэры беларускай мэдыя-прасторы скончыўся прыкрым падзеннем. Гісторыя мела нешчаслівы канец, адбіты ў чалавечых лёсах. Але канец газэты ня мог стаць канцом свабоды. Таму “Свабода”, зь якой у 1902-м пачалася сучасная Беларусь, і “Свабода”, зь якой у 1991-м Беларусь стала незалежнай краінай, — выходзіць зноў.

Сёньня рабіць гэта шматкроць цяжэй ва ўсіх сэнсах. Гэта значыць, ва ўсіх сэнсах цяжэй для свабоды. Мы ўжо ня можам дзе хочам друкавацца, распаўсюджвацца, нават калі б мелі на тое грошы. Мы ня можам зарэгістравацца. Але гэта, бадай, і ўсё, чаго мы ня можам. І гэтага недастаткова, каб мы не змаглі быць у Беларусі павінна быць “Свабода”. Мы аднаўляем перапынены выхад.

100 нашых прычын быць...

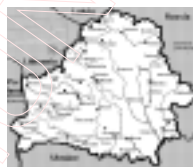
Беларусы — больш спакойныя за расейцаў. Але беларусам не стае тонкага гумару. Беларусы крычаць, калі прыпячэ, расейцы — калі хочучь. Беларус перш падумае, а тады прамаўчыць, а расеец рэжа праўду-матку, ня думаючы пра наступствы...

На пытаньне адказваюць: Валянцін Тарас, Аляксандар Дабравольскі, Лявон Вольскі, Адам Глэбус, Артур Клінаў, Уладзімер Арлоў ды іншыя.

с. 11

Праект рэвалюцыі ў N.

Гэта ідэя “двухполлюснасці”. Як у Літве ёсьць сталіца Вільня і сталіца Коўна, як у Польшчы — Варшава і Кракаў, як у Расеі — Масква і Санкт-Пецярбург...

Сутнасьць нашага праекту — ў пераносе сталіцы Беларусі ў N.

“Кожная нацыя — цэлы сьвет, кожная краіна — цэлая плянэта, а ў плянэты — два полюсы. Прынамсі, так мусяць быць.

Гэта можа быць любы горад краіны, калі Вам хопіць фантазіі ўславіць яго, як новую сталіцу са старымі традыцыямі. Натуральна, будучь Полацк і Наваградак, якім ужо выпадала выконваць гэтка функцыі. Але гэта не выключае і усіх астатніх.

Дзе разьмесьціцца інстытуцыі ўлады? Міжнародны аэрапорт? Гатэлі? Што прыбраць? Што пераназваць, перамяніць?

Сёньня — першыя Праекты рэвалюцыі — у Полацку і Горадні.

с. 18

Віленскія ўпюры

Гісторыі праўдзівыя, хоць непраўдападобныя

Цэнтар эўрапейскага мастацтва знаходзіцца, як вядома, у Парыжы.

Затое цэнтар самой Эўропы месціцца ў Вільні.

Тут няма Манмартру, затое ёсьць Панэль, — месца каля Пятніцкай царквы, дзе мясцовыя мастакі прадаюць свае творы. І пачалося ўсё гадоў так дзясць таму...

Паказкі Алега
Аблажэя на с. 22

Моўная практыка анонс

Спрэчкі пра тое, як па-беларуску будзе правільна, а як няправільна, як па-беларуску, а як не па-беларуску, нагадваюць дыскусію калекцыянераў, што маюць справу зь нежывым матэрыялам. Жывая мова кіруецца сваімі законамі гарманізацыі, утварае ўласную плынь.

І тут мы маем справу з найбольшай сёньня моўнай праблемай — нераспрацаванай тэрміналёгіяй — урбаністычнай, кампутарнай, банкаўскай, паштовай...

Гаворка пра гэта — з наступнага нумару “Свабоды”.

ПАСЬЛЯ АТЛЯНТЫДЫ

Спробы пісаць “посткамуністычную гісторыю” з чыстага аркуша праваліліся...

Эсэ
Ігара Бабкова на с. 9

I
Ты гаворыш, суседзе,
што на сьвеце ўсё едзе
крыва, накас, ня так,
як патрэба,
і што ў гэтай круцёле
вінна нашая доля
і то сонца, што сьвеце
нам зь неба.

Эй, сьмясяся ты хіба,
мой гаротны Кандыба,
растлумачу я ўсё тут
іначай:
самі мы вінаваты
ў нашай долі праклятай,
ў тым, што век мы
бядуем ды плачам.

Глян, во англік
ці немец! –
яны ўсё ўмеюць скеміць,
ім і шчасьце і радасьць
пакорны;
мы ляжым
як мядзвэдкі,
як гнілыя калодкі,
і нас топча, хто болей
праворны;

сьпім сабе, ані дбаем,
палягчэньня чакаем,
быццам зь неба нам
зваліцца тое;
за нішто сходзяць сілы,
прыбываюць магілы,
штораз меней прастору,
свакою.

Дзе ні кінеш ты вокам,
прэцца ўсё шывкім
крокам,
к чамусь рвуцца, штось
хочуць народы;
калі ж з нас
хто прачнецца,
то яму ўжо здаецца...
Але слухай адной
вось прыгоды.

Сяргей
Паўлоўскі

АРЫСТАКРАТЫ

Усё пачынаецца
з “адзёжкі”.

Неацёсанасьць
(кепскія манеры, кепскае
вымаўленьне, “калгасны
стыль”) сталі прыкметаю
ўлады, якая дыктуе
грамадству нізкі чалавечы
стандарт. Ці павер-
нецца язык назваць
А.Лукашэнку, ягоную
каманду і ягоных вэрты-
кальнікаў людзьмі
інтэлігентнымі або
культурнымі? Рытарыч-
нае пытаньне.

Запанібрата – вось гэты
кшталт, які прапануецца
публіцы, пачынаючы ад
безгустоўнай сымболікі і
сканчаючы забойчай
трасянкай з “мысьлямі”
пра беларускі язык і
паэзію Быкава. Празь іх
гэтак выглядаем усе мы.
Мы проста па-чалавечы
кепска выглядаем як
нацыя сярод суседзяў на
майдане геапалітычных
жарсьцяў. Мы выгляда-
ем непажаданымі, а таму
— паслабленымі, і з намі
(з нашай незалежнасьцю)
ня маюць ахвоты лічыцца.
У гэтым – першая
перадумова страты
незалежнасьці.

Хто можа тут
супрацьстаяць?
Толькі тая частка
грамадства, якая цэніць
выхаванасьць і адукава-
насьць, прыстойнасьць і
чалавечую годнасьць.
Назавем гэтых людзей
арыстакратамі духу.
Даступна кожнаму, хто
ўжо толькі разумее, што
гэта такое.

Публіка ў любой краіне
глядзіць на незалеж-
насьць, як на штосьці,
верагодна, важнае, але
абстрактнае. У руку ня
возьмеш, як хлеб з

маслам. Дзяржаўны
апарат, хоць і мае справу
з рэаліямі незалеж-
насьці: меціць сваю
тэрыторыю, вядзе
гаспадарку краіны, але і
ён ня ведае абстрактнае
каштоўнасьці. Абстракт-

**Мы будзем бязьлітаснымі
да ўсяго, што Беларусь
разбурае, і больш чым
талерантнымі да таго,
чым яна ёсьць, і што спры-
чыняецца да яе ўмацавань-
ня.**

ную або духоўную
каштоўнасьць ведае
інтэлігенцыя. Па вялікім
рахунку, на ёй і трыма-
ецца незалежнасьць. І
так ва ўсім сьвеце.
Менавіта інтэлігенцыя,
як апошні тылавы
эшалён, падмае народ
на абарону незалеж-
насьці, калі тая апынаецца
пад пагрозай. Дзяржа-
ва мабілізуе, арганізуе і
пасылае. Але ўсьведам-
леньне патрэбы гэтай
мабілізацыі дае людзям
інтэлігенцыя.

У Беларусі, дзе адбылася
ўзурпацыя ўлады адным
чалавекам, такі спрадвеч-
ны і паўсюдны парадак

— зламаны. Сканцэнтра-
ваўшы ў сваіх руках
увесь адміністрацыйны
рэсурс, гэты чалавек
распасьцёр свае прэтэнзіі
і на тую ролю, якую ў
краіне мусіць адыгры-
ваць арыстакратыя духу.
Ён захацеў усёй
ўлады, у тым
ліку і мэтафі-
зычнай. На
нейкі час яму
сапраўды
ўдалося пара-
лізаваць волю
тых, хто ведае
абстрактную
каштоўнасьць

незалежнасьці. Але сам
ён, паводле прыроды свае
адміністрацыйнае ўлады,
выконваць такую ролю
ня можа. Ён ані духоўны
лідэр, ані культурны
герой. Ён — дырэктар.

Што адбылося?
Незалежнасьць
Беларусі
ператварылася ў залатую
манэтку ў кішэні Лукашэ-
нкі. Хачу куплю за яе
што-небудзь, хачу не
куплю, хачу пагандлюю-
ся, а захачу – выкіну на
пагоду. Публіка ўсё
прыме за належнае, бо
ніхто ёй ня скажа, чаго
насамрэч каштуе мая
залатая манэтка.

II

Пад гайком, пры дарожцы,
знаў я хлопца у вёсцы,
на сяло ўсё быў гэты дзяціна;
дужы, стройны,
прыгожы,
працу ўсякую змога,
ласку меў не ў ваднэй і дзяўчыны.

Кажуць, хто з доляй зжыўся,
той у чэпку радзіўся,
Янка мой, знаць, яшчэ і ў кашулі:
бацька, маці любілі,
з кніжкай знацца наўчылі,
часта грош які меў і на гулі.

Ён адзін у іх дзетак,
дык ня дзіва, што гэтак

ДУХУ

Нібы хлопчык, які знайшоў грош, Лукашэнка раўніва аберагае сваю ўласнасьць. Яго аж скручвае, калі пра Беларусь загаворвае з адказнасьцю хтосьці, апроч яго. Ён зараз жа імкнецца стапаць любы агмянёк – ці то Беларускі Ліцэй, ці памяць Васіля Быкава. Ён не разумее, што духовае роля – зусім не ягонае, і што ён яе ніколі ня выканае. Але ён у прынце не разумее, што можа быць нейкі падзел роляў у ягоным саўгасе, дзе ён – дырэктар. Ніхто ня можа прэтэндаваць на маю манэтку!

Размовы пра “змякчэньне” або “беларусізацыю” рэжыму, пра тое, што Лукашэнка выме кліп з роту інтэлігенцыі – пазбаўленыя сэнсу. Ён сапраўды хутчэй скруціць сабе галаву ў перахітываньнях з Пуціным. І спадзева на ўдзел інтэлігенцыі ў Лукашэнкавых гульнях – марныя. Інтэлігенцыя ніколі ня будзе запатрабаваная ім, асабліва што да ўдзелу ў гарантыях незалежнасьці.

папясьціць яго часам любілі,
пакуль з гэтых пяшчотаў не спагнаў той ахвоты,
пакуль злы яго дух не асліў.

Стаў глядзеці ён крыва на хаціну, на ніву,
стаў глядзець ён ні хамам, ні панам:
стала стыдна сярмяжкі,
пры сасе працы цяжкай, –
пацягнула яго ў край нязнаны.

I адной вась нядзелі,
толькі ўстаўшы з пасьцелі,

Але ён бяссьільны забараніць інтэлігенцыі ўдзельнічаць у гэтых гарантыях самой. Як бяссьільны адабраць у мяне маю асабістую адказнасьць за маю краіну.

Калі на ўсходзе і захадзе нашых людзей бачаць ня толькі як пасланцоў “апошняя дыктатара Эўропы”, што ўручаюць даверчыя граматы са словамі “эт самае...”, а ўмеюць падтрымаць гаворку на роўных, адпаведна і іншае ўяўленьне фармуецца пра народ ды краіну, якія вартыя сваёй незалежнасьці, бо разумеюць, што гэта і навошта.

Цалкам зьнішчыць (зьнівэляваць) духоўную арыстакратыю, інтэлігенцыю Лукашэнка ня

стаў зьбірацца наш Янка ў дарожку;
дарма маці хліпча,
дарма бацька біць хоча,
ён спыніўся з хатомкай за вёскай.

III

I пайшоў ў сьвет шырокі,
ў сьвет няпэўны, далёкі,
ад дамашняй шукаць лепшай долі,
а сьвет, знаеш, мой братка, –
то ня родная хатка:
усяго ў ім зазнаеш даволі.

Мы, вясковае племя,
менш пры чарцы задрэмам,
а як прыйдзе лоб ставіць прашкодзе,
то тады як уночы,
толькі лыпаюць вочы,

гінем марна, як крыгі ў разводзьдзе.

Не скажу, каб мой Янка шэльмай быў безустанку;
ў той жа час за сялом зажурыўся,
бо хто ж ёсьць так нягодны,
не заплача па роднай,
па старонцы, дзе ўзрос,
дзе радзіўся?

Калі выйдзеш, дарогаў туды-сюды – ой, многа!
Толькі наш брат іх выбраць ня ўмее, –
ходзе, мерыць штосілы – бач і блудзе, аж міла, –
меў надзею, згубіў і надзею.

Гэткіх сыцежак меў спорна і мой зух непакорны,

Працяг на с. 4

здолеў, бо гэта ў прынце не магчыма, у чым некалі пераканаўся і Сталін. Хіба толькі на час здалася, што Лукашэнка зьнішчыў (зьнівэляваў) грамадскую ерархію. Хамства ва ўладзе расквітнела на галоўным тэлеэкране краіны, калі галоўны герой гэтага экрану тыкаў паважаным і пажылым людзям. Здалося, што ў краіне ўвогуле няма паважаных людзей. Усе – запанібраты. Калі ж няма паважаных людзей, няма і паважаных думак, да

Другая перадумова страты незалежнасьці – ліквідацыя падзелу ўлады.

Паспрабуйце ўявіць сабе, што Лукашэнка зь нейкай прычыны кудысьці зьнік. Што будзе ў краіне? Хаос і бязвольныя апэляцыі да Расеі – каб навяла парадак. Ці ўсё ж падые голас “палатка”? Ці, можа быць, суд? Ці армія? Ці КГБ? Хто тут яшчэ рэальная ўлада? Ніхто.

Але хто можа гэтаму супрацьстаяць?

Тут варта зьвярнуцца да тэмы парлямэнцкіх выбараў – байкоту ці ўдзелу. На маю думку, гэтыя выбары шматкроць важнейшыя, чым прэзыдэнцыя, бо менавіта праз удзел у іх фармуецца тая самая, зьнішчальная ўзурпатарам палітычная сыстэма краіны (ня важна, што яна ў апазыцыі). Тады як

У адрозьненне ад Расеі, беларусы сваё ўласнае абсалютызму ня ведалі ніколі. Моцная ўлада аднаго над усімі – наш досьвед, але ня наш шлях.

якіх людзі прыслухоўваюцца. Увесь працэс спыняецца.

Але гэта было нядоўгае зацьменьне. Прыродная схільнасьць да прыстойнасьці ўзяла сваё.

Працяг на с. 4

ШЧАСЬЦЕ

Працяг са с. 3

як та рыба, ня раз аб
лёд біўся,
піў насьмешкі і сьлёзы,
быў і п'ян, і цвярозы,
жыў на возе, пад возам
круціўся.

IV

Зьбеглі многія леты
за час доўгенькі гэты;
многа хмар пераехала
небам;
той радзіўся, хрысьціўся,
той навек паваліўся,
той шоў з хаты за
шчасьцем, за хлебам.

Лет дзясятка нялёгка
празьжыў Янка далёка
ад месц тых, дзе яшчэ
бегаў дзіцем,
але дзе ён ні ходзе,
нуда песьню заводзе,
не дае свайго кута
забыці.

Зь нізкай прызбай хацінка,
шнур зь вясёлай
збажынкай,
ці шуміць лес, ці рэчка
плюскача,
і зямелька, і зоры, –
ўсё аб родным гавора,
спаць ня раз не даюць
і уночы.

Жыў і ўсё ж не спаткаўся
з доляй той, к якой
рваўся,
ці ня лепей было сядзець
дома?

І сабраўся ў дарогу
к свайму Янка парогу,
не гаворачы слова нікому.

Ідзе, ногі зьмяняе,
ў сэрцы радасьць такая,
песьняй свойскай душу
пацяшае;
толькі горы і долы,
і паляны, і сёлы
ўсё чужыя з падскокам
мінае.

V

Эй, вы, родныя нівы!
Эй, ты, бор гутарлівы!
Эй, вы, ўбогія родныя
вёскі!
Вас да самай магілы
любіць трэба штосілы,
з вамі гэтак прыгожы
сьвет боскі!

Нашто скарбы чужыя,
калі дома такія
ўвакрут з нашым
жыцьцём зіхацяцца?

Толькі трэба умеці
злое ўсё адалеці,
толькі трэба бядзе
не давацца.

Прадай шчырай і знаньнем
гору справім скананьне;
праўдай лёгка няпраўду
змагаці,
і на вузкіх на гонях
пры сваіх валах, конях
ой, шмат можна чаго
даказаці!

I ты, брат сьлёзнавокі,
што ў сьвет рвесься далёкі,
вазьмі толькі кругом
агляніся!

Ці ж ня праўда, як сонца,
што мы ў нашай старонцы
з усім неяк зрасьліся,
зжыліся?

Пух сьняжаны зімою,
пшэбет птушак вясною,
летам поля краса, шум
ігрушы;

АРЫСТАКРАТЫ ДУХУ

Працяг са с. 3

прэзыдэнцкія выбары –
гэта зноў пытаньне
аднаго правіцеля – таго
ці новага. Прэзыдэнцкія
выбары не здымаюць
праблему абсалютызму
ўлады, а толькі адклада-
юць яе вырашэньне на
наступныя гады.

Беларусь у гісторыі
ня ведала свайго
ўласнага абсалю-
тызму. Лукашэнка тут –
першы. Нават за са-
вецкім часам у нас
дырэктар заводу або
прафэсар “важыў”
нашмат больш за цяпе-
рашняга прэм’ера.
Напэўна, досьвед свайго
ўласнага абсалютызму
карысны, як і ўсякі
досьвед. Але хіба яго не
дастаткова?

Заклік да байкоту прапа-
нуе адкласьці ўсё да
прэзыдэнцкіх выбараў.
Гэта значыць, спыніць
фармаваньне палітычнае
сыстэмы заўтрашняе
Беларусі. Чакаць цуду,

другога прышэсьця ці
нейкага выбуху. Зноў
чагосьці чакаць...

Байкот эфэктывы, калі

**Захапіўшы ўсю ўладу,
узурпатар рэальна нічога не
гарантуе: ані незалежнасьці
краіны, ані дабрабыту
нацыі, ані мірнае будучыні
дзяцей.**

ўсе разам, калі ў грама-
дзтве моцнае жаданьне
перамен, калі ёсьць
пэрспэктыва народнага
паўстаньня. Але гэтага
няма. А ўсё, што ёсьць –
гэта актыўнасьць лю-
дзеў, гэта рух і кантак-
ты, гэта гуртаваньне.
Нават калі пяць чалавек
прарываюцца ў той
эфэмэрны парлямэнт,
нават калі ніводнага (як
цяпер), нехта ж усё адно
бярэ на сябе ролю
“парушальніка спакою”.
Гэта прырода прабіваец-
ца, як трава праз ас-
фальт.

Пазьняк не дае
тактыкі байкоту –
ён патрабуе толькі
веры ў сябе. Але мы
разувераныя ў цудах

людзі. Доўгае і бясплён-
нае чаканьне цуду
разуверыла нас і пакіну-
ла адну надзею на
ўласныя дроб-
ныя крокі. Крок
ступіў – маеш,
рухаецца.
Урэшце пера-
жывем мы
гэтага Лука-
шэнку, і тады
спатрэбіцца
пачынаць

нармальнае парлямэнц-
кае жыцьцё – з партый-
нымі выбарамі і падзе-

**Байкот ці небайкот – не
пытаньне грамадзянскай
пазыцыі. Ці ты за эфэмэр-
ны парлямэнт, ці за эфэ-
мэсную рэвалюцыю... Гэта
пытаньне палітычнага
выбару элітаў паміж
партызанкай і парлямэнта-
рызмам.**

лам улады. І сёньняшнія
партыі, якімі б яны ні
былі, — яны будуць гэта
рабіць, іншых няма.

Кажуць, ісьці на
выбары – легітымні-
заваць палатку...
Але, можа, яе якраз і

трэба легітымізаваць. Бо
тым самым мы ствараем
прэцэдэнт ці хоць бы
намёк, від на падзел
улады ў краіне – тую
форму, якая непазьбежна
напоўніцца рэальным
зместам. Ці нехта яшчэ
думае, што калі “прый-
дуць нашы”, яны адно-
вяду ў правах ВС 13
скліканьня і выпішуць з
ЗША “дзядзьку Сымона”?

Нелегітымнасьць
“палаткі” была
козырам менавіта
ў ягоных руках. Але гэта
пройдзеная гісторыя.
Сёньня такая нелегітым-
насьць толькі на руку
ўзурпатару, бо дае яму
магчымасьць
лішні раз
прынізіць
парлямэнт і
выкрасьліць
яго са сьпісу
гарантаў
незалежнасьці.
Не дзяліцца
манэткай. На
руку і суседу
заграбушчаму,
які, кажучь,

Лукашэнку ставіць і
здымае, не зважаючы на
парлямэнт, чым больш
той нелегітымны.

Лукашэнка – ня Сталін і
ня Кастра, а Беларусь –
не імперыя зла і ня
выспа свабоды, каб такая

ўвосень сьпелая ўрода
і шнуркоў, і гарадоў,
гэта ўсё толькі камня
ня ўзруша.

VI

Праць Янук пехатою, –
свой кут не за гарою;
сэрца б'ецца, як
выскачыць хоча.
Вот і вёска, вот брама,
стаіць хатка таксама!
Вот вайшоў, “пахвалены”
бармоча.

К яму зараз у хаце:
“Чаго хочаш, мой браце?
Як відаць, мусіць ты
заблудзіўся”.
Янка глянуў, аж млее,
пытаць сьмее, ня сьмее:
“Людцы добрыя,
я тут радзіўся!

Тут мая... наша хатка,
тут мае – бацька, матка,

мая моладасьць тут
уплывала”.

А яму зноў зьнянацку:
“На тым сьвеце твай
бацька,
ўтрымаць хатку сіл матцы
ня стала.

Яна ходзе, жабруе,
пад вугламі начуе,
ўспамінае і мужа, і сына.
Ну чаго так стаў бледны?
Бачым – бедны ты, бедны!
А ўсё ж месца няма тут,
дзяціна”.

Як кляшчамі, няміла
Янку штосьці здушыла;
выйшаў з хаты са слоўцам
“бадзяка”

і на прызбу зваліўся,
сьлязьмі горка заліўся,
аж груган недзе ў высі
закракаў.

VII

Плача Янка крывава, –
думкі, шчасьце і слава
недзе зьбеглі у чыстае
поле; –
ціха ўстаў, азірнуўся
і – ў карчомку папхнуўся
заліваць сваю
долю-нядолю.

Заліваў, ды ня надта,
знаць, з нудой мог
праклятай
ваяваць сваім сэрцам
збалелым;
гнуўся, штотраз – то ніжай,
пад жыцьця цяжкім
крыжам,
аж змарнеў так душою
і целам...

Было, помню я гэта,
на пачатку штось лета;
ўся зямля хараством
красавала:

поле кветка здабіла,
неба птушка хваліла,
пры жывэле жалейка
іграла.

Я шнурок свой абходзіў,
прыглядаўся уродзе
(Мой надзел быў ля самай
дарогі);
бачу – гмін люду пхнецца,
а зь ім Янка пляцецца –
толькі ў путах і рукі,
і ногі...

Цяпер думай, што воля –
вінен Янка ці доля?
Дзе тут шчасьце –
за хатай ці ў хаце;
самі шмат мы ў праклятай
славе той вінаваты,
што ня ўмеем злой
долі змагаці.

✳ У часы сталінскага тэрору
верш быў пад забаронай.

сытуацыя магла цягнуцца доўга. Але мяркуючы з прафанацыі нашага палітычнага краявіду, яна зьменіцца не на вуліцы, а ў кабінэтах. Не грамадзянская пазыцыя кагосьці з чытачоў гэтага тэксту прывядзе да перамен. Але менавіта ў рабленьні перамен, у іх падрыхтоўцы выявіцца грамадзянская пазыцыя. Адсюль мусіць прыйсьці заўтрашняя палітычная сыстэма, а не з Масквы і ня з штабу КБВО.

Для гэтага патрэбныя партыі. Яны захоўваюць палітычны спэктар і складаюць падмурак будучага парламентарызму. Вось чаму ім трэба ўдзельнічаць нават у бутафорскіх выбарах. Каб трымаць сябе ў форме і прызычайваць да сябе народ. Крытыку партыяў і апазыцыі ў цэлым тут апускаю – няма ў сьвеце ніводнай партыі, ня вартай вядра крытыкі ў памфлетным стылі, але, як той казаў, лепшага за дэмакратыю пакуль не прыдуманая.

Аб'яднаная апазыцыя – структураваная, парламентарна арыентаваная – толькі і можа на месцы абсалютызму аднавіць

дэмакратычны кшталт. Ніхто, апроч яе, гэтага ня зробіць.

Трэцяя перадумова страты незалежнасьці – змазаны палітычны спэктар. Яшчэ адно наступства дзейнасьці ўзурпатарна. Дбаючы пра ўзурпацыю ўлады, Лукашэнка падбаў і пра тое, каб гэтаму не было альтэрнатывы. Самы аблудны манёр палягаў у тым, каб усе свае сілы апазыцыя кінула на антылукашызм, што непазьбежна прыводзіла да ідэйнае

прафанацыі – антылукашысты камуністы і нацыяналісты мусілі адбясьціць грызці адзін аднога, і на тым канец.

Хто можа гэтаму супрацьстаяць? Натуральна, сама інтэлігенцыя, тая частка грамадства, якую мы назвалі арыстакратыяй духу. Якраз іхныя моцныя партыі мусяць стаць падставаю моцнага парламэнту. А толькі ў парламэнце зразумелая для арыстакратаў патрэба незалежнасьці можа атрымаць заканадаўчыя гарантыі.

З Лукашэнкам – ніякага супрацоўніцтва, але – адкрытае спаборніцтва. Няхай ён забаўляецца з манэткай, але ягоная роля, як гаранта незалежнасьці, настолькі ж важкая, як ягоная роля духовага лідэра нацыі. Гэта значыць, што такой ролі ў прынцыпе няма. Той, хто ў краіне “атвьячае” за ўсё – насамрэч ні за што не адказвае і ніякіх гарантыяў не дае, не забяспечвае. Ня варта падманвацца ў гэтым, ці то баронячы Лукашэнку, ці то лаючы яго. Варта думаць пра іншае. Пра тое, што роля інтэлігенцыі ў грамадзт-

ве і ў справе незалежнасьці нікім іншым сыграная быць ня можа. Як ня можа быць забароненая ці дазволаная, уведзеная ці адмененая указам ці дзяржаўным апаратам.

Беларуская інтэлігенцыя, лепшыя яе прадстаўнікі, добра разумеюць гэта. Толькі на іх, патаптаных і загнаных у падпольле, трымаецца сёньня беларуская незалежнасьць. А зусім не на Лукашэнку, які ў прынцыпе нічога рэальна не гарантуе.

Што да кожнага чалавека, кожнага, хто ў душы – духоўны арыстакрат, дык ягоны ўдзел у незалежнасьці – ня ў тым, каб легчы дзе-небудзь на рэйкі ці што-небудзь там падарваць... Калі ён можа хоць крупіцу дадаць да вобразу самастойнай краіны Беларусі – гэта самае большае і самае патрэбнае. Каб у тых, хто наважыўся гэтую незалежнасьць ліквідаваць, хаця б закраўся сумнеў.

Уваскрасаць –
усім уваскрасаць,
Пакуль ня ўсім –
і шлях не канчатковы...
Алесь Разаваў

Вядомы французскі гісторык Жуль Мішле, правёўшы шмат гадоў у Нацыянальным архіве, у бясконцых лябірынтах стэлажоў са старымі рукапісамі, запісаў адно незвычайнае перажываньне: “Зьдзімаючы пыл стагодзьдзяў, я бачыў, як уставалі памерлыя...” Гэтае прызнаньне калісь моцна ўразіла мяне, бо нешта падобнае сам адчуваў у археалагічным раскопе. Потым даведаўся, што мэтафара ўваскрашэньня ў свой час была даволі папулярнай сярод эўрапейскіх інтэлектуалаў. Думаючы пра фэномэн гістарычнага, яе ў той ці іншай форме прагаворвалі Гумбальд і Ранке, Рыльке і Віндэльбанд, Карсавін і Гейзынг. Ня раз зьвяртаўся да яе і наш Купала. Адбылася гэта, відаць, не без уплыву прывабнага раньнехрысьціянскага вучэньня пра вяртаньне ўсяго і ўсіх у першапачатковы стан (*апакатастасіс*), але прынамсі ў гісторыкаў апэляцыя да ідэі ўваскрашэньня мае і чыста прафэсійныя падставы.

Разуменьне гістарычнага працэсу – як і разуменьне чужой душы – магчымае толькі праз суперажываньне і адчуваньне. Яшчэ Нібур і Савіні, а затым Ранке і Момзэн пастулявалі, што, каб зразумець мінулае, гісторык мусіць усім сваім духам паглыбіцца ў яго, адпрэчваючыся ад цяперашняга. Пра

Генадзь Сагановіч

Historia vivit, або мэтафара ўваскрашэньня

Einführung як аснову гістарычнага мэтаду пісалі таксама Зімэль і Дыльтэй. А Карсавін адкрыта сьцьвярджаў: “Разуменьне чужога духоўнага разьвіцьця і разьвіцьця сацыяльна-псыхічнага магчымае толькі шляхам суперажываньня ці ўжываньня ў іх”. Гэтае “ўжываньне” і стварае своеасаблівы кантакт – уключае ў адзінае гістарычнае поле і гісторыка, і тых, каго ён вывучае. Праз гэта, словамі Гейзынгі, “ажыцьцяўляецца жывая сувязь сучаснага духу зь мінулым, калісь поўным значэньня”.

Так, гісторык уваскрашае, ажыўляе мінулае, дае магчымасьць яшчэ раз перажыць тое, што адышло ў нябыт, вяртае актуальнасьць колішняму. Ён, калі хочаце, выклікае душы памерлых — і не абстрактных, а зусім канкрэтных людзей. Бо ў старадруках ды рукапісах не сустрэнеце ні “сацыяльных нізоў”, ні “сярэднявечнага гораду”, ні “фэадальную дзяржаву” ці яшчэ якую пустую абстрактцыю – у гісторыі ўсё заўжды гранічна індывідуальна і непаўторна!

Таму гістарычнае дасьледаваньне і ня можа быць падобнае на досьледы іншых навук. Тое, што адкрывае гісторык – гэта ня стан рэчаў, не фактычная рэканструкцыя мінулага, а момант жыцьця індывідуумаў ці супольнасьцяў. Даўнія тэксты і рэчы для нас ня проста рэлікты, а жывы пераказ былога, матэрыялізацыя духу мінулага. “Тое, што было радасьцю і смуткам некалі, цяпер павінна стаць нашым пазнаньнем”, — пранікліва адзначаў Буркхард.

Ці не парадокс, што мінулае – час небыцьця, які помняць толькі

самотныя руіны, выклікае пачуцьцё спакою і стабільнасьці — у адрозьненьне ад трывожнай цяпершчыны і зусім няпэўнай будучыні. Невыпадкова часы ідэальнага жыцьця ў грамадзкай сьвядомасьці — прывідны “залаты век” — заўсёды зьвязваліся зь мінулым. Можа таму, што яно ўжо споўненае, завершанае — яно ўжо “сваё”...

Гравітацыйнае поле мінулага мае яшчэ адну цікавую праяву. Заўважана, што даўніна і яе матэрыялізаваныя рэшткі валодаюць

БЕЛАРУСЬ ВАЧЫМА ОДЭРБОРНА

унікальнай анталягічнай уласцівасцю будзіць у чалавеку асаблівы эмацыійны стан. Гэты псыхалагічны эфект, які выклікаецца спантанна, пры кожным судакрананьні зь мінулым, у навуцы называюць *sublime*, што можна разумець як пачуццё ўзьнёслаўці. Сапраўды, самая простая рэч, калі ведаем, што за ёю стагодзьдзі, адразу набывае асаблівы статус: яна ўспрымаецца намі зусім ня так будзённа, як такая ж рэч з сучаснай нам рэчаіснасьці. Мы ставімся да яе ўзьнёсла і зусім некрытычна, гатовыя міталагізаваць і

сакралізаваць яе. Кожнаму, хто працаваў у археалагічным раскопе або архіве і дакранаўся да “арыгіналу” гісторыі, гэты эфект сублімацыі знаёмы ня з чутак.

У сьвеце ўжо шмат пісалі пра таемную сілу мінулага, і гэта асобная тэма. Ведама ж бо, што гісторыя заўжды была адной з формаў самапазнаньня і калектыўнай ідэнтыфікацыі, а гісторыяграфія – хроснай маткай нацыянальных рухаў. У патрэбным часе даўняе мінулае станаўлялася магчымасцю этнічнага ды палітычнага

самасцьвярджэньня і фактарам нацыянальнай мабілізацыі наогул.

І нават самы абяздолены народ апошні паратунак ад інкарпарацыі ды асыміляцыі знаходзіў ва ўласнай гісторыі.

У гэтым сьвятле, пакуль ёсьць нацыя, даўня мэтафара ўваскрашэньня ня згубіць сваёй надзённасьці. Бо, гаворачы імператрыўна, бяз кожнага, хто неўваскросшаны і пакінуты ў нябыце – пад тоўшчаю часу і цяжарам нашай абьякавасці, народ і нацыянальная гісторыя застаюцца недастатковымі і “няпоўнымі”, а значыць

— неадэкватнымі. Зь вяртаньнем жа кожнай новай гістарычнай асобы айчынная культура набывае “жывыя кавалачкі праўды”, любы з якіх, паводле словаў ужо цытаванага галяндзкага гісторыка, “такі ж каштоўны і пяшчотны, як кветка, вырашчаная на падвакоўні”. А калі ўваскрашаецца мінулае, калі вяртаецца спадчына, дык і цяпершчына ператвараецца ў супольнасьць, у калектыўную індывідуальнасьць або, згадаваючы Гайдэгера, — становіцца лёсам спадкаемцаў (*Geschick*).

У 1582 годзе ў Растоку па-

лацінску выйшла невялічкая кніжка, названая “Праўдзівым грунтоўным апісаньнем Русінаў...” Яна настолькі зацікавіла адукаваную публіку, што ўжо праз год была выдадзена ў нямецкім перакладзе самога Дэвіда Хітраўса – пасьядоўніка Лютэра і вучня Мэланхтона, які пасьясьмерці апошняга стаў

галоўным лютэранскім тэолягам, а потым яшчэ неаднакроць перавыдавалася на абедзьвюх мовах. Аўтарам гэтага папулярнага трактату быў памэранскі немец Паўл Одэрборн, а героямі яго апісаньня – беларусы, жыхары Полаччыны.

Яшчэ дакладна ня высьветлена, якія абставіны прывялі аўтара будучага бэстсэлера ў Беларусь. Вядома толькі, што ён упершыню трапіў сюды ў часе

вайны з Маскоўскай дзяржавай. Пасья атрыманьня ступені магістра філязофіі ў Растоку, Одэрборн прыехаў працаваць

лютэранскім пастарам у Коўну, а летам 1581 году апынуўся сярод жаўнераў арміі Стэфана Баторыя на Полаччыне, толькі што вызваленай ад маскоўскай акупацыі.

Пакуль рыхтаваўся наступ на Пскоў і канцэнтраваліся сілы, частка найманых прускіх кнехтаў стаяла ў Дзісьне. Сярод іх бавіў час і Паўл Одэрборн. Спыніўшыся ў хаце дзісенскага бурмістра Аляксея Цэзарына, якога потым назваў “чыстакроўным русінам”, нямецкі пратэстант узяўся пазнаваць зусім новы для яго край – тады яшчэ спрэс праваслаўную Паўночную

Беларусь, і запісваць усё пачутае ды пабачанае. Распытваў гаспадара, у якога жыў, — і той багата распавядаў ды паказваў, наведваў службу ў царкве і размаўляў з тамтэйшым сьвятаром, празь якога пазнаваў рэлігію і звычаі

мясцовага люду, урэшце, проста хадзіў па хатах, езьдзіў па іншых гарадах і мястэчках. Так і нарадзілася апісаньне

Працяг на с. 8

Беларусь вачыма Одэрборна

Працяг са с. 7

даўняй Беларусі, інфармацыйную каштоўнасць якога цяжка перацаніць.

Як сьцьвярджаецца ў прадмове да кнігі, аўтар запісаў толькі тое, што сам пачуў і пабачыў на ўласныя вочы, а ня з чутак і не з чужых кніжак. Сапраўды, Одэрборнава апісаньне мясцовых рэаліяў настолькі канкрэтнае і праўдападобнае, што адразу адчуваецца – такое заўважаць мог толькі відавочца! Ягоня звесткі пра Паўночную Беларусь асабліва каштоўныя тым, што ў іх ня толькі дэталёва апісаныя рытуалы і звычэй нашых продкаў, але зафіксаваліся суб'ектыўныя аўтарскія ўяўленьні пра саміх беларусаў, асабліва ўражаньні ад мясцовых людзей. Каб чытач сам ацаніў запісы Одэрборна, прапаную нізку вытрымак з яго “Праўдзівага грунтоўнага апісаньня Русінаў”.

Адно з найбольшых уражаньняў эўрапейца выклікала некранутасьць дзікай прыроды, яе багацьці: “Яны [мясцовыя жыхары – Г.С.] аточаныя тут густымі, непраходнымі лясамі, так што ваўкоў, лісаў і куніц упалёўваюць часам проста ў горадзе”. “У спакойныя гады іх палі добра родзяць, таму тут не бракуе нічога з таго, што можа спатрэбіцца чалавеку для сілкаваньня. Яны па-майстэрску ловаць розных глушцоў, цецэрукоў, рабчыкаў і падобных ды прадаюць іх за мізэрныя цэны. Удоталь і каштоўнай рыбы, якую яны здабываюць у рэках Дняпры, Дзьвіне, Дзісьне, Дрысе, Палаце, а таксама ў

Увольны час мясцовыя людзі “гуляюць ня толькі ў карты, але бавяцца таксама ў косьці ці ў шашкі, аднак асабліва спрытна гуляюць у шахматы”. Больш за тое: “У шахматах яны такія майстры, што ня ведаю, ці зможа які іншы народ зраўняцца зь імі ў гэтай гульні!” — падкрэсьліў зьдзіўлены памэранец.

нялічаных азёрах ды рыбных затоках”.

Уражвала Одэрборна і тое, як людзі на Полаччыне зжыліся з лесам, якім жывучым тут заставалася паганства: “У лясках у іх ёсьць асаблівыя дрэвы, пасаджаныя іх бацькамі дзеля малітваў, з гэтых дрэваў яны здымаюць кару, дробяць яе і лечаць ёю ня толькі калецтва, але голяць таксама раны ды ўсялякі боль...”, а ў хатах многія трымаюць “адмысловых зьмеяў”.

Асабліва падрабязна ў трактаце апісаны праваслаўны абрад і выгляд праваслаўнага храма, у якім шмат чаго, натуральна, моцна дзівіла чужаземца. “У сваіх цэрквах яны не трымаюць ні драўлянай, ні каменнай скульпуры, а моляцца толькі маляваным абразам святога Мікалая і Дзевы Марыі, якія ўпрыгожваюць срэбнымі зярняткамі ды каралямі, і шануюць іх як сваіх асаблівых багоў. Кожнага году яны двойчы амываюць абразы ў Дзьвіне і зь вялікай урачыстасьцю ўносяць іх на месца”. Аўтар, сярод іншага, зазначыў і тое, што зь Дзісны людзі ходзяць на вячэрню да Полацку і Вільні, у якой — “каля трыццаці іх цэркваў — усе мураваныя з цэглы”.

Мімаходзь гаворачы пра

лад, Одэрборн адзначаў, што мясцовыя кіраўнікі

(“старасты”) “выдатна валадараць над народам”, які “застаўся пры сваім Статуце”, і што “катаваньні для судовага разбіральніцтва тут выкарыстоўваюцца рэдка”. Датычна культурнага жыцьця аўтар запісаў, што “пры царкве ёсьць школа, у якой мужчына гадоў трыццаці, які вучыць дзяцей пісаць і чытаць...”, а “іх літары, каб пісаць, параўноўваюцца са старагрэцкімі”. Сярод вучняў ён заўважыў і дзіцё “трох ці чатырох гадоў”!

Увольны час мясцовыя людзі “гуляюць ня толькі ў карты, але бавяцца таксама ў косьці ці ў шашкі, аднак асабліва спрытна гуляюць у шахматы”. Больш за тое: “У шахматах яны такія майстры, што ня ведаю, ці зможа які іншы народ зраўняцца зь імі ў гэтай гульні!” — падкрэсьліў зьдзіўлены памэранец.

Кранаючы зьнешні выгляд беларусаў, немец назваў іх “прыгожымі людзьмі добрай фігуры”, а потым дадаў: “У бальшыні гэта народ моцны, добрага целаскладу, і жанчыны тут зусім нябрыдкія, так што іншы б і захапіўся іхнай прыгажосцю. Аднак свой прыгожы вобраз яны хаваюць і псуюць...”

Урэшце, самая нечаканая характарыстыка праваслаўным беларусам, якую можна было чакаць ад прадстаўніка аднаго з найбольш ваяўнічых народаў тагачаснай Эўропы: “Увесь гэты народ ад прыроды схільны да абароны. У сутычках яны выкарыстоўваюць мячы, даўгую колючую зброю і крывыя шаблі, пастаянна носяць з сабою кісьцяні...” Пры гэтым, аднак, немец не прыкмеціў у жыхароў Полаччыны ніякай закрытасьці, дзікасьці ці непрыязнага стаўленьня да іншаземцаў. “Да чужынцаў яны ставяцца дастаткова дружалюбна”, — зазначыў Одэрборн, і ў хатах сваіх “гасьцей прымаюць вельмі прыязна”.

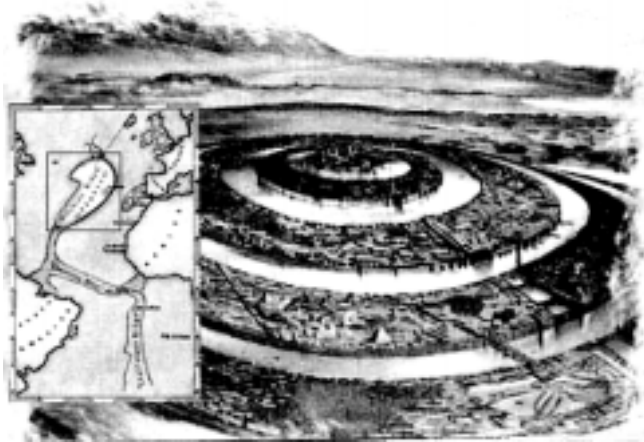
Калі параўнаць уражаньні Одэрборна, запісаныя ў Беларусі, з апісаньнем Масковіі, якое крыху раней пакінуў Жыгімонт Гербэрштайн, або стварылі пазьнейшыя эўрапейскія падарожнікі, дык атрымаюцца зусім непадобныя карціны. У іх супастаўленьні русіны Полаччыны і маскавіты выглядаюць сапраўды рознымі народамі. Нават вызнаючы адно праваслаўе, тады яны розніліся выразней, чым цяпер. Але і вобраз беларусаў у апісаньні замежнікаў неўзабаве істотна змяніўся. Пасьля катастрофы сярэдзіны XVII стагодзьдзя іх ужо не называлі моцным і ваяўнічым народам.

Г.С.

Пасля Атлянтыды:

Постсавецкія інтэлектуалы,
“універсальнасць” і “Заходні канон”

Вось ужо больш за дзесяцігодзьдзе мы назіраем працэс паступовага зьнікненьня другога сьвету. І хаця распачаўся гэты працэс як “выбух”, працягваецца ён як павольнае распушчаньне калісьці магутнага мацерыка, паступовае зьнікненьне Атлянтыды...

Вада напачатку пранікае ў прыгранічча, у найбольш нізкія часткі сушы, адразаючы горы і ўзвышшы. Тое, што раней было маналітам, сёньня выглядае як разьлеглы архіпэляг, як група выспаў, не звязаных між сабой, раскіданых у часе (?) і прасторы. Тэрыторыі калісьці Адзінага падзеленыя новымі граніцамі: моўнымі, дзяржаўнымі, цывільзацыйнымі. Знакі, сымбалі, ідэі альбо сыходзяць пад ваду, альбо вымушаныя ўступаць у іншыя сыстэмныя сувязі, існаваць у якасьці дадатковых, маргінальных.

Дзеля дасьледаваньня гэтага працэсу і стварэньня адпаведнай “карціны сьвету” паўстала асобная дысцыпліна: транзыталёгія. Яна апісвае яго як працэс пераходу ад сацыялізму да капіталізму. Пры гэтым маецца на ўвазе, што ўлучэньне асобных частак у прастору рынкавага абмену і ўвядзеньне прадстаўнічай дэмакратыі даюць дастатковыя гарантыі для іх інкарпарацыі ў першы сьвет, сьвет “залатога мільярду”. Ідэя “пераходу”

практычна выцесніла ідэю “канвэргенцыі сыстэмаў” і амаль паўсюль разглядаецца як безальтэрнатыўная. Пры гэтым *сучаснасьць* сучасных грамадстваў лібэральнай дэмакратыі разглядаецца як (утапічны?) далягляд нашае будучыні.

Рэальнасць больш складаная і менш дагматычная. На нашых вачох частка гэтай Атлянтыды сапраўды амаль увайшла ў жаданы Захад, праўда, пакуль на правах бедных пэрыфэрыяў ці нават правінцыяў. Частка павольна дрэйфуе ў кірунку трэцяга сьвету. Частка стаіць на месцы, і, вырашыўшы, што лепш індустрыяныя руіны сьвету другога, чым нафтава-бананавыя палацы трэцяга, імкнецца канкураваць з Захадам за нешматлікія постсавецкія рэсурсы, што вызваляюцца і паступаюць на рынак.

Усяму гэтаму спадарожнічае вайна ўсіх супраць усіх, маргіналізацыя культуры, паўстаньне мэдыя-клясы на руінах інтэлігенцыі, і, урэшце, прыход “імаголагаў” (М. Кундэра) як у габінэты былой намэнклятуры, так і ў апазыцыю гэтым габінэтам.

Усяму гэтаму спадарожнічае таксама драматычнае зьнікненьне крытычнага мысьленьня, а сама постаць інтэлектуала ў посткамуністычных грамадствах пасьпяхова замененая інстытутам “публічных асобаў”, якія праектуюцца, ствараюцца і здаюцца ў архіў у бадзёрым рытме сэзонаў моды.

Зрэшты, усё гэта ня мусіць захінаць галоўнай падзеі.

У сымбалічнай прасторы глябальнага светападзелу на нашых вачох паўстае новая канфігурацыя: у ёй за граніцамі першага сьвету адразу пачынаецца трэці. На месцы другога сьвету выяўляе сябе пустата, разрыў, прастора, запоўненая мэлянхоліяй, настальгіяй, расчараваньнямі, лякальнымі ідэялягічнымі войнамі. Гэта прастора адсутнасці...

У гэтай пустой прасторы, прасторы **паміж**, пачынаюць гучаць галасы.

Гэтыя галасы *яшчэ ня маюць мінулага* (іх мінулае ўяўленае і прысвоенае ня імі самімі і выступае як лякальна-пэрыфэрыяны дадатак, як цень эўрапейскай мадэрнасьці), *і ўжо ня маюць будучыні* (іх будучыня выяўляе сябе як чужая сучаснасьць).

Што гэта за галасы? Хто гаворыць? Адкуль і дзеля чаго? Постсавецкія інтэлектуалы? Тутэйшыя мысьляры? Усходнеэўрапейцы?

Калі прыгадаць эўфарыю канца васьмідзясятых, калі на нашых вачох і з нашым удзелам руйнавалася цэлая цывілізацыя, больш за ўсё ўражае яснасьць стратэгічнай пэрспектывы: пэрспектывы адзінага цывілізаванага/універсальнага сьвету, які непазбежна мусіў прыйсьці на зьмену сьвету палярызаванаму.

У гэтым адзіным і сапраўды ўнівэрсальным

Пасля Атлянтыды:

Працяг са с. 9

універсальнасць) паранейшаму застаецца “недзе там”, за далаглядам. А граніцы між Захадам і ня-Захадам ня толькі ня зніклі, а яшчэ больш умацаваліся. І хаця ўсе разумеюць, што новыя граніцы маюць дачыненне хутчэй да ментальнай геаграфіі чым да палітычна-цывілізацыйных рэаліяў, “арыенталісцкая” міталёгія цэнтру, якая прадукуе пэрыфэрыі як Іншае, а Іншае як Усход, паранейшаму працуе з поўнай загрузкай.

У выніку, у дадатак да вядомых і аналізаваных супярэчнасцяў між першым і трэцім сьвета, між Эўропай і яе былымі калёніямі, высьпявае яшчэ адзін канфлікт, яшчэ адна супярэчнасць: між заходнімі ж пэрыфэрыямі. Структура гэтага канфлікту (і ўвогуле, дачыненні эўрапейскага цэнтру і эўрапейскіх пэрыфэрыяў) яшчэ не праявілася ў поўную моц, але тое, што відавочна – эўрапейскія пэрыфэрыі знаходзяць сябе ў “пустой” прастору паміж, — паміж універсальным канонам (Захадам) і нічым не легітымизаванай унікальнасцю.

Гэтая прастора “паміж” прадукуе пэўны тып ідэнтычнасці і пэўны тып мысленьня – “лякальнае мысленьне”. Гэтая лякальнасць звязаная з тым, што суб’ектнасць пэрыфэрыі разьмешчаная такім чынам, што знаходзіць сябе па-за легітымнымі зонамі заходняга суб’екту, — зонамі кантраляванай універсальнасці. І ў сваім імкненьні да універсальнасці “лякальнае мысленьне” сутыкаецца з прэтэнзіяй гэтага самага суб’екта на эксклюзіўнае валоданьне ўнівэрсальнай пэрспэктывай. Гэтае сутыкненьне вымушае мысленьне апазнаць само сябе як адрознае. Перш за ўсё мысленьне выяўляе сваю прысутнасць, закінутасць у прастору

сучаснасці. Яно знаходзіць сябе тут...

І пачынае ўглядацца ў тое, што вакол нас. Яно імкнецца выявіць і тэматызаваць зьместы, што насяляюць гэтую прастору. І ў той момант, калі яно звяртаецца да “саміх рэчаў”, спрабуе ўбачыць і асэнсаваць іх, яно чуе голас, які цьвердзіць, што рэчы навакольля, тое, што для нас ёсьць сучасным і прысутным, насамрэч, у нейкай апошняй, унівэрсальнай пэрспэктыве — ужо прамінулі.

Гэты другі голас даводзіць, што нашая цяпершчына – адстала, затрымалася ў пльні часу, і хаця яна ёсьць і застаецца прысутнай, але не сучаснай.

Тое ж, што ёсьць праўдзіва сучасным, разьмяшчаецца недзе побач, і гэтая праўдзівая сучаснасць насамрэч ёсьць нашаю будучыняй. *Наша будучыня ў той жа самы момант выяўляе сябе як чужая сучаснасць.*

Гэтая чужая сучаснасць – заходні канон мысленьня, захад як універсальнасць.

Мы пачынаем вучыцца гаварыць на мове нашае будучыні, а нашая прысутнасць тут стаецца адно прыкрым непаразумьнем. Гэтая прысутнасць выпадае ў мінулае, якое затрымалася.

Але пры гэтым і нашая будучыня перастае быць для нас адкрытай магчымасьцю. Яна больш не выпягвае нас да сябе. Нашая будучыня ўжо адбылася.

Тое ж, што прысутнае вакол нас, застаецца неназваным — і непруданым.

У выніку Заходні канон (універсальнасць) для пэрыфэрыяў (і шырэй,

незаходніх) інтэлектуалаў адначасова выступае ў трох іпастасях:

— Як “аб’ект жаданья”.

— Як суб’ект дамінацыі.

— Як аб’ект крытычнай дэканструкцыі.

Як аб’ект жаданья Заходні канон прадукуецца намі самімі як выбранае месца нашых мрояў пра універсальнасць.

Як суб’ект дамінацыі Заходні канон прадукуе нас саміх у якасці лякальных, партыкулярных і, урэшце, пэрыфэрыяўных.

Як аб’ект крытычнай дэканструкцыі Заходні канон выяўляе сябе як пэўная непрысвоеная частка нас саміх. Як фрагмэнт гісторыі эўрапейскай пэрыфэрыі. Урэшце, як адзін зь лякальных праектаў эўрапейскай мадэрнасці.

Адным з вынікаў эўрапейскай мадэрнасці стала пераўтварэньне сьвету. Унівэрсальнасць раптам выявіла свае граніцы. Па-за гэтымі граніцамі знайшлі сябе эўрапейскія калёніі. На памежжы ўнівэрсальнага і лякальнага паўсталі эўрапейскія пэрыфэрыі. Адна з такіх пэрыфэрыяў – Цэнтральная і Ўсходняя Эўропа.

Такім чынам, гісторыя эўрапейскай пэрыфэрыі ня ёсьць чымсьці вонкавым для працэсаў эўрапейскай мадэрнасці. Яна ёсьць іх арганічнай часткай. Але пры гэтым – сакрэтнай, утоенай часткай, чымсьці, што ніколі не выходзіла на паверхню эўрапейскага культурнага наратыву, што заўсёды было адсутным на ўзроўні рэпрэзэнтацыі, хаця й існым на ўзроўні рэальнасці.

сьвеце другі сьвет мусіў нарэшце ўзьяднацца зь першым.

Паўсталы на руінах камунізму пераходны пэрыяд разглядаўся як непазьбежны калідор, як выпрабаваньне, але стратэгічная мэта заставалася непарушнай. І, што больш істотна, заставалася непарушнай вера, што мэтай самога Захаду ёсьць інтэграцыя альбо ўзьяднаньне частак.

Тым ня менш, тое месца, дзе мы сябе сёння знаходзім, тая прастора, у якой фармуецца наша ідэнтычнасць, паранейшаму выступае як эўрапейская пэрыфэрыя. Больш за тое, пасля краху камунізму, калі ідэі ўнівэрсальнасці, “рацыяналізму” і Заходняга канону практычна супалі, сам Запад (як

Чым беларусы адрозьніваюцца ад расейцаў?

Валянцін Тарас, пісьменьнік:

Беларусы, канечне, народ больш спакойны, чым расейцы. Ня тое, што, як кажуць, такі ўжо талерантны. Ня дужа талерантны. Але спакойны. Бязь ярасьці. Без такога, каб кідацца адразу на цябе. Канечне, сустракаюцца і сярод беларусаў экзэмпляры разьёшаньня. Але ў цэлым калі ўзяць, — народ больш разважлівы. Я, праўда, ня бачыў, як паводзяць сябе людзі ў расейскіх вёсках, калі была вайна, калі вёску паляць. Але я бачыў, як беларускія людзі сябе паводзілі. Канечне, гора, распач, галосіць кабеты. Але няма такой гістарыкі, надрыву. Што ўсё, канец сьвету, усе мы загінем. Гэтага не было. Было адчуваньне страшнага гора, гэтай нялюдзкасьці, якая абрынулася на людзей. І нешта за гэтым стаяла такое важка-мудрае: вось такое жыцьцё, так здарылася, што трэба жыць далей.

Мне яшчэ здаецца, што беларусам не стае іроніі. Тонкага гумару. Грубы гумар, харошы, салёны, дасьціпны, выдатны, ёсьць. А вось тонкага гумару, такога, амаль незаўважнага нібыта, і іроніі не хапае. Вельмі рэдка сустранеш беларуса, зь любога асяродку, у якога б было пачуцьцё самаіроніі. А вось у расейцаў гэта ёсьць. Беларус, калі ён чаго-небудзь дасягнуў, ён ужо будзе хадзіць, як помнік самому сабе...

Канстанцін Залатых, бізнэсмэн, расеец:

Тое, што кідаецца ў вочы — гэта наяўнасьць фэадальных перажыткаў, вельмі моцных у расейцаў. Для іх важная цэннасьць чалавека не як самога сябе, а як часткі нейкага клану. Вельмі важна, хто каго ведае. Хто да каго можа зьвярнуцца. Да гэтае пары маюць вялізнае значэньне нейкія знаёмствы і сьвятая ўпэўненасьць, што знаёмствы могуць вырашыць вельмі многае. Нават ня столькі самі знаёмствы, а тое адчуваньне, што чалавек належыць да нейкага клану. Для беларусаў гэта менш характэрна. Прынамсі, калі мы гаворым пра дзелавое жыцьцё.

Маскоўскі бізнэсмэн, асабліва старой школы, ён больш падобны да ўзбэцкага бізнэсмэна, чым да беларускага. У яго поўны дыплямат візытовак. «Адміністрацыя прэзыдэнта» — гэта вельмі каштоўна. Прычым каштоўна ня ў пляне пытання, якое абмяркоўваецца. Але абавязкова ўсе гэтыя візытоўкі трэба выкласьці, распавесці, што «так, трэба пазваніць Касьянаву».

У нас, канечне, гэта таксама ёсьць. Але ёсьць, хутчэй, для пацьверджаньня нейкіх дзелавых магчымасьцяў. У нас таксама «Адміністрацыя прэзыдэнта» вельмі шмат важыць. Але з гэтага ня робіцца ні фэтышу, ні культу.

Надзея Бяляева, пэнсіянэрка, расейка:

Беларусы бесцырымонныя. Яны могуць патэлефанаваць і ў гадзіну, і ў дзье начы. Калі ім трэба, яны звоняць, яны просяць, і ты ім павінен зрабіць. Самі ж яны ніколі ў жыцьці нічога ня зрабляць.

Яшчэ ёсьць такая дзіўная рыса, уласьцівая школьнікам. Калі дзеці адныя кепска аправаюцца, іншыя лепш. І казалі: «Дай панасіць». А тут, у Беларусі, я сутыкнулася з гэтым ужо сярод дарослых людзей. Калі яна бачыць якую-небудзь рэч, упадабаную, на сяброўцы, на знаёмай, яна чамусьці без усялякага сораму скажа: «Дай панасіць». Бярэ рэч і забываецца на яе, ці вяртае ня ў вельмі прыглядным выглядзе. Гэта тычыцца маёй сяброўкі, у якой ёсьць свае сяброўкі. Здавалася б, адна — дырэктар школы, жанчына жыве ў дастатку. Аднак убачыла ў яе боты. «Дай мне абуць боты». На нейкі вечар там. Для мяне гэта дзіўна! Нейкі дзіцячы садок...

Аляксандар Дабравольскі, палітык:

Беларусы маюць праблему з пачуцьцём годнасьці. Ня толькі нацыянальнай. Калі параўноўваць з расейцамі. Я ўяўляю сабе, калі б казалі камусьці ў Расеі, што яны ня значаць нічога, што іх мова —

гэта сапсаваная беларуская, што ў іх няма гісторыі, што яны павінны адмовіцца ад свайго сувэрэнітэту... Напрыклад, калі ў Расеі выходзіць на розныя дэманстрацыі шмат

ЧЫМ БЕЛАРУСЫ АДРОЗЬНІВАЮЦА АД РАСЕЙЦАЎ?

Працяг са с. 11

людзей, шахцёры, дыспэтчары, розныя людзі пратэтуюць супраць дрэннага жыцця, перакрываюць чыгункі, ставяць намёты. Адчуваюць сябе ў стане пратэставаць. А калі ў Беларусі людзі сутыкаюцца з тым, што трэба выбіраць: ці плаціць за кватэру, ці карміць дзяцей, — то выходзяць тысячы дзеве, ну, пяць. Гэта значыць, што людзі ня толькі запалоханыя, ня толькі ў гэтым справа, а ў тым, што яны прызвычаліся да нейкай лагоднасці. Беларусы вельмі асцярожныя ў праявах сваёй пазыцыі. Але ёсць прыклады, калі ўсё гэта абвяргаецца. Напрыклад, у 91-м годзе людзі выйшлі на плошчу Незалежнасці, і ўся яна была запоўненая рабочымі. Але розніца ў тым, што беларусы гэта робяць, калі дапячэ, а расейцы — калі гэта патрэбна.

Яшчэ ёсць адрозьненне, якое проста кідаецца ў вочы. Беларускія гарады чыстыя, акуратныя і больш эўрапейскія звычайна. А калі ўжо прыехаць у вёску беларускую і расейскую, дык тут розніца вельмі істотная. Кожны скажа, хто ўбачыць гэтую розніцу, што беларусы — лепшыя гаспадары.

Святлана Курс, журналістка:

Я расейцаў бачыла апошні раз — на рыцарскім фэсце «Ордэн белага храма». Беларусы страшэнныя сарамліўцы, стрыманыя ў выражэнні эмоцыяў. Расейская ж публіка іншая. Я стаяла ў чарзе па піва з рыцарамі расейскімі, і рыца-

ры страшэнна лаяліся матам, і дзевушкі іхныя таксама лаяліся матам. І высакародныя дамы іх ледзь не агрызкі кідалі на сцэну і верашчалі дзікімі галасамі. Я зразумела, што беларусы ці то скаваныя, ці то стрыманыя больш значна ў масе сваёй.

Сяргей Вераціла, паэт:

Беларусы закалолі кабана. Што выкідаецца?

Жоўць, кіпці, зубы — і то не адразу. Усё астатняе ідзе ў справу. Вось сальцісон з чаго робіцца? З вантробаў. Лёгка, сэрца, печань, ныркі. Тое, што расейцы выкіда-

Фальшывая любоў

Не магу забыцца на той сорама, які перажыў нядаўна, вяртаючыся з Вільні. У аўтобусе ехалі маладыя літоўцы. Беларуская сталіца іх уразіла адразу. «Віскас русішкай! Усё парасейску!» — збянтэжана паўтаралі яны, аглядаючы менскія краявіды. Як бы яны здзівіліся, даведаўшыся, што гэта не расейскія акупанты паадчынялі тут свае рэстараны ды цырульні! Што гэта ўсё робіцца беларусамі... І чым далей, тым з большай фантазіяй.

Некалькі дзён таму недалёка ад майго дому адкрыўся новы цэнтар мабільнай сувязі беларускай фірмы Velkom. Называецца «Ермак». Якое дачыненне мае да мабільных тэлефонаў заваёўнік Сібіры, для мяне застаецца загадкай. Можа, вэлкомаўцы мелі на ўвазе, што Ярмак нёс цывілізацыю

дзікім народам?.. А кавярня «Більярд по Чехову» ў Ракаўскім прадмесці? А рэстаран «Разгуляй» у Траецкім? Ці вядома гаспадарам гэтай установы, што ўпадабанае імі разухабістае расейскае слова — ўсяго толькі назва аднаго з раёнаў Масквы? І ў Менску глядзіцца, мякка кажучы, недарэчна. Як і рэстаран «Арбат» на праспекце Скарыны. А ўніверсам «Дивный», а пельмені «Благо», а гарэлка «Стольградная»... Чым часцей (на жаль, усё часцей), сустракаюся з новым абліччам беларускае сталіцы, тым болей задаюся пытаннем: што павінна быць у беларускай галаве, каб прыдумаць такое? Ці трэба так не любіць беларускае, ці так горача і аддана багатваць расейскае?

Напружваю памяць, каб згадаць хоць аднойчы прамоўленую беларусам фразу: «Я люблю Расею». Не прыгадваецца. І калі існуе яна, любоў гэтая га-

рачая і непадкупная, дык... Дзе натоўпы беларускіх турыстаў, што прагнуць паглядзець цэрквы Суздаль і выправіцца ў падарожжа па Волзе? Ня трэба ж ні візаў, ні штампав. Ці любоў не такая моцная? Ці Парыж з Рымам усё ж бліжэй? Дзе загартаваныя ў баях з праамэрыканскай апазыцыяй мужныя беларускія амонаўцы, што дабраахотна прагнуць дапамагчы сваім славянскім братам на Каўкаскай вайне? Ці гэта любоў усё ж не да «гробовой доски»? Паглядзець бы хоць адным вокам на таго беларуса, які б прамяняў амэрыканскую грын-карту на расейскі пашпарт.

Як ні круці, а для любові і нянавісьці трэба сьпярга адрозьніваць сваё ад чужога. Беларускае ад расейскага. На зрок, на смак і на слых адчуваць чужое. А для нашых простых людцаў вялікі сьвет, па-мойму, даўно падзяляецца на «рускае» і «нярускае».

«Ну как там в Прыбалціке, — пытаецца ў мяне суседка, — усё па прэжнему ня любяць ані нас, рускіх?» «Ага, — адказваю, — ня любяць ані вас». «Зачэ́м цібе этат чурка, — чую дыялёг дзвюх дзяўчат у мэтро, — лучшэ найдзі сібе нашэва нармальнава рускава

уюць. Калі мая сятра-падпалкоўнічыха аднойчы зрабіла сальцісон, запрасілі генэрала. Генэрал прыйшоў, пaeў. Яму спадабалася. Тады кажа: «З чаго гэта?» Яму расказалі па прастаце душы. Ён пабег ванітаваць. А што расейцы ўмеюць? Піць, гуляць і ваяваць. Гэта ў іх атрымліваецца вельмі добра. Таму ім Бог даў трубу. Кран адкрылі, пацякло. Нацякло ў чарку колькі, ізноў закрылі кран. Потым ізноў адкрылі. Расейцам вельмі нашкодзіла татарская мэнтальнасьць, качавае. Вось,

хлопца». «Учара снова чэчэнцы чэво-та ўзарвалі, — паведамляе мне цесьць, — сколькі ж нашых пагібла!» «Дык нашы ж, спадзяюся, своечасова адступілі», — азадачваю старога. «Зачэ́м цібе інамарка, — крычыць у тэлефонную слухаўку менскі маладзён, — бяры новую ацечаственную». Ён, вядома, ня мае на ўвазе МАЗ зь БелАЗам. «Ох, надаелі эці амерыканскіе баевікі, — абураецца бабка ля кінаафішы. — Кагда жэ нашы старыя фільмы пакажуць». Ну, не аб творах жа Корш-Сабліна засумавала старая. Група беларускіх афіцэраў на экскурсіі ў Полацкім Сафійскім саборы на паведамленьне, што храм узарвалі войскі Пятра I, шчыра бянтэжыцца паводзінамі імператара: «Эта жэ нада! На сваей земле такое тварыць!»

Прыклады такой «любові» можна цягнуць бясконца. І хоць з усіх рэфэрэндумаў і сацыялягічных апытанняў вынікае, што ледзь не палова беларусаў ну ніяк ня можа жыць без Расеі, я ня веру. Бо столькі чуў на адрас свайго народу непрыемных словаў не ад літоўцаў ці палякаў, а менавіта ад беларусаў. Не ад сяброў БНФ, і не ад зацятых русафобаў. А ад тых, хто ўступаў у непас-

скажам, жывуць камандзіровачныя. Два беларусы, два расейцы ў адным пакоі на месяц. Расейцы так і не распакавалі чамаданы, а ў беларусаў ужо на наступны дзень з «Огонька» былі карцінкі выразаныя, ужо на сьцяне прылепленыя. Хоць нейкае стварыць падабенства дому...

Лявон Вольскі, музыка:

Апошні раз з расейцамі я кантактаваў падчас

рэдны кантакт з Расеяй. Пераважна ў савецкім войску. Адкуль прывозілі ўражаныя пра Расею рэальную, а не пра казачную краіну з тэлевізара. Колькі я наслухаўся аповедаў пра хаатычнасьць і бязладзьдзе расейскіх вёсак, дзе няма ні вуліц, ні панадворкаў, а хаты стаяць там, дзе “взбрэндыло” гаспадару. Чуў я і пра сялян, якія купляюць у аўталаўках яйкі, бульбу ды буракі. І пра жудасныя расейскія дарогі, і пра бязьмежнае п’янства, і пра мат, які замяняе мову. Адзін беларус у якасьці анекдоту распавядаў, як паехаў да жончыных бацькоў на Белгародчыну. «Ну што, зятёк, завалім хрыка?» — прапанаваў цесьць. Пакуль беларус апранаўся ў прасьцейшае адзеньне (усё ж “валіць храка” — ня самая чыстая справа), зайшоў цесьць з худзенькім парасём пад пахай. Ударыў раз тым парасём аб вушак і такім чынам “заваліў”. Другі мой знаёмец, сябра рыцарскага клюбу, не перастае дзівіцца з паводзінаў сваіх шляхетных калегаў з Расеі. «Я, — кажа, — ня ведаю, хто больш мацюкаецца падчас турніру — маскоўскія рыцары ці іхныя высакародныя дамы».

Ледзь не з усіх беларускіх расповедаў на тле

працы над першай «Крамбамбуляй». Гэта праект такі, не сказаць, каб камэрцыйны. Але ў рамках праекту можна супрацоўнічаць з нейкімі рэстарациямі... Дык нашы — ніхто... Як толькі гучала маё прозьвішча, ці тое, што гэта па-беларуску, дык нашыя ўсе адразу: «А, не-не-не, гэта палітыка». А з расейцамі праблем не было. І «Крамбамбулю» найперш пачалі рабіць у «Печках-лавочках». Яны паглядзелі — экзотыка! А наконт беларускіх рэстарацияў... Нават калі мы праводзілі

фатасэсію, напрыклад, нам трэба было фатаздымак зрабіць, зьняць мадэль адну. На песьню «Абсэнт» думалі зрабіць жанравы фатаздымак. Кшталту «яна сумуе». І мы з фатографам і мадэльлю хадзілі па нашых рэстарациях, і ў большасьці гэта было сустрэта вельмі насычарожана. Але, думаю, да мэнтальнасьці беларусаў гэта ўсё мае мала дачыненя.

Адам Глёбус, паэт:

У беларуса, у адрозьненьне ад расейца, дзеве душы. Беларус вельмі любіць не адзінства, а, наадварот, дваякасьць. Ён заўсёды расьцягвае ўсё на полюсы. Заўсёды параўноўвае і жыве ў гэтым параўнаньні. Для яго гэта камфортна. Для беларуса лепш спачатку падумаць, а потым сказаць. Не сказаць усё, што думаеш. Я не лічу станоўчай якасьцю — «рэзаць праўду-матку». Рэзаць праўду, і матку рэзаць, і ўсіх рэзаць навокал... У расейцаў гэта, мабыць, ёсьць. У нас няма, дзякуй Богу. У іх ёсьць — «я парвуся», «памру, а зраблю». Беларус лепш ня зробіць, але будзе жыць.

Яшчэ я лічу, што мы, як маладая нацыя, адрозьніваемся вялікімі амбіцыямі. Бо нам трэба самасьцьвердзіцца. Нам трэба вырашыць узаемаадносінны з усім сьветам. Нам трэба дзесяць разоў сказаць, што мы ў цэнтры Эўропы. Што мы самыя славяне з усіх славян. Што мы самыя белыя. Белая — ня значыць расісцкае, а такое сьветлае, самае чыстае. Гэта самасьцьверджаньне. На сёньняшні дзень, што самае дзіўнае, беларусы больш, мусіць, амбітныя за расейцаў. У міжнароднай палітыцы, у ваенных заявах, у непашаноце да

ЧЫМ БЕЛАРУСЫ АДРОЗЬНІВАЮЦА АД РАСЕЙЦАЎ?

Працяг са с. 13

ерархіяў, якія складаюцца ў сьвеце...

Зьміцер Падбярэскі, музычны крытык:

Я зараз актыўна прысутнічаю на сайце Resnyary.com, дзе ў асноўным наведнікі — менавіта з Расеі. І там я, бадай што, адзіны чалавек, які ўпарта піша па-беларуску. Напачатку гэта выклікала столькі наездаў на мяне... А потым прызвычаліся. І калі я нядаўна адкрыў там новую тэму — незразумелае ў тэкстах «Песьняроў», аказалася, што гэтая тэма разбухае з дня ў дзень. Таму што ўсе слухалі «Песьняроў», але ня ўсе разумелі, пра што гэтыя песьні. Зараз многія расейцы пішучь, што дзякуючы мне яны знаёмяцца зь беларускай мовай. Але, глядзячы на тых наведнікаў, якія рысы я хацеў бы адзначыць. Вельмі вялікая ўпэўненасьць у сабе: мы думаем слухна, а ўсе астатнія памыляюцца. Такая пэўная пыха прысутнічае. І відаць, што гэта недзе ў генах сядзіць. «Мы самыя моцныя, самыя магутныя, мы ўсіх можам навучыць».

Яшчэ наконт пыхі. Скажам, адрозьненне польскіх артыстаў, вельмі папулярных, зорак польскіх ад зорак расейскіх проста неверагоднае. Да тых, усходніх, не падьдзі. Да палякаў — ніякіх праблем.

Магчыма, у беларусаў такой агрэсіўнасьці ў пастаноўцы сябе на вядучую ролю, на ролю, скажам, прадстаўніка нацыі, якая ўсё можа, якая можа ўсё зьдзейсьніць, якая

лепшая ў сьвеце, не хапае. Таму што, на маю думку, такая пазыцыя спрыяе таму, каб нацыя адчула сябе нацыяй. У нас нейкае ўсё прыніжанае. Самаадчуваньне, самасьвядомасьць. Нейкае ўсё прыдушанае, ціхае. Як пад коўдрай. Трэба ўсё ж гэту коўдру адкінуць.

Вячаслаў Ракіцкі, тэатральны крытык:

Розьніцу паміж расейцам і беларусам я адчуў зусім яшчэ юным, калі прыйшоў працаваць у тэатар Юнага глядача і паехаў на адзін тэатральны фэстываль у город Горкі, Ніжні Ноўгарад. Нас, дзелячоў мастацтва, разьвезьлі па ўсёй гэтай Горкаўскай вобласьці на «встречи с трудящими-ся». У вёсцы наша сустрэча не пасьпела пачацца, як тут жа й скончылася. Нехта сьвіснуў і крыкнуў: «Гэй, прыехала аўталаўка». І ўсе паляцелі да той аўталаўкі. Калі ж мы падышлі паглядзець, што ж у той аўталаўцы, дык убачылі, што сяляне зь вёдрамі пабеглі купляць малака, бульбу, буракі і яйкі. Тады я зразумеў, упершыню пабыўшы ў Расеі, што мы абсалютна розныя нацыі.

З расейцамі я ўвогуле вельмі мала сутыкаўся. У асноўным — з тэатральнай публікай: акторы, рэжысэры, пісьменьнікі, драматургі. Гэтыя людзі, натуральна, больш цывілізаваныя. Але я магу сказаць, што і тут розьніца адчувальная. Усё ж такі мы, беларусы, ведаем сваё месца. Расейцы свайго месца ня ведаюць. Яны ўсё роўна

лічаць сябе нейкімі абранымі, часьцей за ўсё. У тыя савецкія часы вельмі крыўдзіла, калі ў Маскве і беларусаў, і туркменаў, і грузінаў называлі адным словам: цюбяцейкі. Чамусьці... Я меў там нейкіх сяброў у свой час, зараз — практычна не. Але нават сябры, людзі, якіх я любіў... Калі я да іх прыяжджаў, дык перш, чым ісьці да іх у хату, ішоў куды-небудзь у рэстарэцыю ці кавярню — паесці. Бо ведаў, што калі зойдзеш у хату, запытаюцца: «Чайку попьеш?» і тут жа забудуцца, што яго трэба папіць.

Алег Трусаў, гісторык:

Беларус гаворыць адно, думае другое, а робіць трэцяе. У адрозьненне ад расейца. Расеец спачатку гаворыць, а пасля думае. На гэтым ён часта і трапляецца. Гэтая праўда-матка... У расейцаў ёсьць добрая прымаўка «слово не воробей». У беларусаў такой прымаўкі няма. Бо беларус перад тым, як сказаць, сто разоў добра падумае.

Мэнтальнасьць расейца мае тры пласты: дасавецкі, савецкі і постсавецкі. У беларусаў дасавецкую мэнтальнасьць выбілі. Яна прасочваецца толькі ў заходніх беларусаў. У расейцаў дасавецкая мэнтальнасьць вельмі моцная, закладзеная яшчэ ў часы Расейскай імперыі. І спачатку бальшавікі яе хацелі выкінуць, але падчас вайны з фашыстамі мусілі тое-сёе вярнуць. Пагоны, ордэны Суворова... Сталін зразумеў, што без гістарычнай традыцы прайграе вайну. А ў нас, у беларусаў, вельмі моцна не хапае гэтай трыяды: дасавецкі пэрыяд, савецкі і постсавецкі.

Расеец вельмі хутка стаў постсавецкім. Паколькі у кожнага расейца, асабліва інтэлігента, была магутная дасавецкая мэнтальнасьць, таму і Савецкі Саюз рухнуў, і па КПСС ніхто ня плакаў, як у Беларусі плакалі. Таму што расеец ізноў задаволены тым, што будзе жыць у вялікай і недзялімай. У нас такога няма. Бо ў беларуса толькі адна складовая частка мэнтальнасьці — савецкая. І толькі два-тры гады назад у беларусаў пачалі парасткамі, у самых адукаваных пластах, зьяўляцца прыкметы дасавецкай і дарасейскай мэнтальнасьці. Чацьвертая дамінанта. У расейцаў яе ня можа быць. Яны фіна-вугорскіх продкаў ведаць ня хочучь. Ці татарскіх. Мы зараз паступова прагрэсуем. І не без дапамогі Аляксандра Рыгоровіча. Ён нам вельмі дапамог у вяртаньні да каранёў, яшчэ дарасейскіх. Таму што ён увесь час ляў Княства. А што лаюць — тое цікавае. Пачынаючы ад таварыша Сапегі. І вельмі вялікая заслуга ў тым, што ён, увесь час крычучы пра савецкую мэнтальнасьць, канчаткова яе пахаваў. Дэскрэдытаваў да такога ўзроўню, што зараз у гэтую мэнтальнасьць перасталі верыць пэнсіянэры. Прыходзяць плаціць за кватэру, а цэны ўжо не савецкія.

Я апошні раз быў у Расеі два гады назад. І першы раз зразумеў, што прыехаў у цалкам чужую краіну. Там нават тэлефонныя карткі па іншаму ўстаўляюцца. Усе законы, усе пыльды, усё іншае. І калі я ў гатэлі хацеў засяліцца як сябра славянскага адзінства, мне сказалі: «Воўк табе тамбоўскі сябра». І мне так было прыемна. Кажучь: «У цябе пашарт замежны, пайшоў прэч. Ня ведаем ніякай славянскай дзяржавы і ведаць ня хочам. Плаці як замежнік. Няма чаго касіць пад нашага».

Паводле мэнталнасьці самыя нам блізкія — гэта літоўцы. Чаму яны так хутка выскачылі з Савецкага Саюзу ды захавалі мову? Таму што іхныя камуністы рабілі клясычна: думалі адно, казалі другое, а рабілі зусім іншае. І каб нашых нацыянал-камуністаў Сталін не пастраліў, у нас была б зусім іншая гісторыя, мы б даўно былі ў Эўразьвязе.

Лявон Баршчэўскі, перакладчык:

Беларусы, у адрозьненне ад расейцаў, большыя канфармісты. Шматвекавое жыцьцё пры ўладзе, якую яны разумелі, як не сваю, сфармавала гэтыя якасьці. Разам з тым, для беларусаў паняцьці «свабода» і «ўласнасьць» больш звязаныя паміж сабой. Расеец можа ўспрымаць свабоду як «гуляй вецер, гуляй поле». І якраз прычына посьпеху сёньняшняга нэабальшавізму ў Беларусі ў тым, што пару пакаленьняў беларусаў пазбавілі ўласнасьці. І яны такім чынам пазбавіліся ўяўленьня пра свабоду. Для расейца гэта не звязана так між сабой. Ён можа адчуваць сваю свабоду і без уласнасьці.

Артур Клінаў, мастак:

Я думаю, што гэта розьніца ў пасіянарнасьці. Расейскі чалавек,

ён большы пасіянарый, чым наш. Хаця да адсутнасьці ў нас пасіянарнага моманту спрычыніліся тыя ж расейскія пасіянары, якія на працягу многіх стагодзьдзяў вынішчалі нашых пасіянарыяў. Таму склаўся такі тыпаж флегматычнага беларуса, які больш схільны да самакапаньня, самазаглыбленасьці. Хаця, зь іншага боку, і расейская пасіянарнасьць мае два розныя полюсы. Калі яна высокага кшталту, дык гэта чалавек-місіянер, які імкнецца “аблагодэляваць” сьвет. Пачынаючы з “аблагодэлявання” суседніх народаў, якое мы ўсе ведаем, чым сканчаецца. Калі гэта нізкага кшталту пасіянарнасьць, дык гэта можа быць запойны п’яніца, які ня ведае ні стрыму, ні “удержу”. А зь іншага боку, наш флегматызм таксама мае два полюсы. Адзін — беларус, які жыў па прынкцыпу «нічыво ня знаю, мая хата с краю». А на іншым узроўні гэта такі тып беларуса, як Дастаеўскі. Які б не зьявіўся, калі б ён ня быў беларусам.

Уладзімер Арлоў, пісьменьнік:

У 94-м годзе я браў удзел у кангрэсе міжнароднага пэн-клубу ў Празе. Дэлегацыя кожнага нацыянальнага пэн-цэнтру складалася з двух пісьменьнікаў. І нашу дэлегацыю, у складзе якой, апроч мяне, была Сьвятлана Алексіевіч, як і іншыя дэлегацыі, па-

сялілі ў гатэлі «Атрыум». І неўзабаве высветлілася, што расейскі пэнцэнтар накіраваў на кангрэс ня двух літаратараў, а больш за дваццаць. Аднак толькі двум зь іх былі зарэзерваваныя месцы ў «Атрыуме». Выдатным, дарэчы, гатэлі. Ясна, што тыя 18 ці нават больш расейскіх пісьменьнікаў, якія мусілі жыць у гатэлі пры сваёй амбасадзе, былі надзвычай незадаволеныя. Напрыклад, паэтка Юна Моруц аднойчы гучна заўважыла, што «даже какие-то белорусы живут в «Атриуме», а мы вынуждены ютиться в какой-то конуре, где нам положили десяток яиц и кусок бекона в холодильник». Гэта толькі адна гісторыя. А вось другая.

Мы былі запрошаныя на прыём да тагачаснага прэм’ер-міністра Чэхіі Вацлава Клаўса. Запрашэньне атрымалі толькі дэлегаты кангрэсу, але нейкім чынам уся расейская дэлегацыя, скажам так, нелегітымная, у поўным складзе таксама апынулася на гэтым прыёме. Напэўна, былі выкарыстаныя нейкія дыпляматычныя каналы, але рэч ня ў гэтым. А ў тым, што я ўбачыў на стале ў прэм’ер-міністра малочнага парсючка, засмажанага цалкам. Вядома, не аднаго. І я падумаў, што нарэшце здзейсьніцца мая дзіцячая мара. Зьесьці кавалак такога парсючка. Пра што я марыў яшчэ пасьяля прачытаньня «Мёртвых душаў» Гоголя. І вось у чаргу да парсючка стаў расейскі прэзаіт Віктар Ерафееў. За ім стаў з талеркай украінскі паэт

Володымыр Цыбулька, добры мой прыяцель. А побач зь ім стаў я. І я думаю, зараз вось гэтым спрактыкаваным рухам афіцыянт адсячэ мне сваім цесаком кавалак парсюка, і дзіцячая мара здзейсьніцца. Але тут да Віктара Ерафеева падышла ўся расейская дэлегацыя. І высветлілася, што Ерафееў заняў чаргу на ўсіх. Пакуль мы з Цыбулькам наблізіліся да парсючка, ад яго застаўся толькі хвост. Так мая мара тады і ня здзейсьнілася. Пасьля таго здарэньня Валодзя Цыбулька пайшоў у палітыку, а я для сябе зрабіў выснову: калі становісься ў адну чаргу разам з расейцам, дык каб хоць што-небудзь атрымаць, трэба абавязкова стаць першым. Таму што нават калі ты другі, можаш атрымаць дулю з макама.

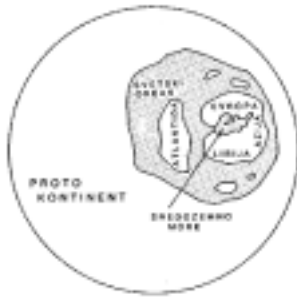
Тацяна Карпіловіч, настаўніца:

Расейца ад беларуса адрозьнівае прасталінейнасьць. Расейцы могуць гаварыць адкрыта тое, што яны думаюць. І калі ёсьць выбар — прамаўчаць альбо сказаць, расеец выбера «сказаць». А беларус спачатку падумае: а што з гэтага выйдзе? Калі гэта яго неяк закранае, ён прамаўчыць. Ня будзе адстойваць свой пункт погляду, а будзе лавіраваць. Асабліва, калі гэта тычыцца нейкіх адкрытых сходаў, прамоваў на людзях. Тэт-а-тэт ён можа сказаць усё, што заўгодна. Адкрыта гаворыцца тое, што «трэба казаць». А расеец тое, што думае, тое й гаворыць. А пасьяля — што будзе, тое будзе. Беларус можа казаць адно, а думаць іншае. Зь ім усё трэба прапускаць празь сьіта — у якой сытуацыі гэта было сказана. Шмат трэба ведаць пра чалавека, ці неяк інтуітыўна адчуць, ці быў ён шчыры.

Запісаў Зьміцер Бартосік

Пасьля Атлянтыды:

Працяг на с. 8

Гэтая гісторыя ёсць часткай 'цэнявога боку' эўрапейскай мадэрнасьці: а менавіта 'нутранога каляніялізму'.

І гутарка тут ня толькі пра тое, што частка сёньняшніх эўрапейскіх нацыяў цягам гісторыі былі аб'ектамі прыгнёту і калянізацыі з боку сваіх больш моцных суседзяў. Ня толькі пра няўдалыя праекты нацыягенэзу ў межах самой Эўропы (правансальскі, шатляндзкі, валійскі ды інш.). І ня толькі пра 'пэрыфэрыяльныя' нацыі, што да сёньня існуюць у сытуацыі залежнасьці.

Гутарка пра тое, што працэсы 'калянізацыі' неаддзельныя ад эўрапейскай мадэрнасьці, але ніколі ня ставіліся пад пытаньне ў сваіх асновах, матывацыях і наступствах.

Гісторыя эўрапейскай пэрыфэрыі такім чынам можа быць расказаная як частка гісторыі 'другой Эўропы', як частка эўрапейскага цэню.

Такая гісторыя (цэню) яшчэ не напісаная, хаця яе фрагмэнты мы назіраем у самых розных 'канцэптуальных' рухах апошніх дзесяцігодзьдзяў:

Напісаньне такой гісторыі нясе з сабой пэўныя канцэптуальныя складанасьці. Ня так проста пісаць гісторыю цэню, альбо 'гісторыю непрысутнасьці'. Яшчэ складаней ствараць веду пра непрысутнасьць.

Бо якраз стварэньне веды сутнасна звязанае з працэсамі апазнаваньня, аб'ектывацыі і кантролю сваіх аб'ектаў.

Зь якой пазыцыі магла б быць напісаная такая гісторыя? Паміж? (Эўрапейскай мадэрнасьцю і яе 'ахвярамі?') Гісторыя 'цэню' вельмі часта пішацца ахвярамі, — але з пэрспэктывы сваіх катаў.

Імкнучыся распавесці гісторыю пра 'калянізаванага', мы сутыкаемся

зь дзіўнай дэтэрытарызацыяй: няма такога месца ў 'сучаснасьці', дзе гэтая гісторыя магла б разьмясьціцца.

З аднаго боку, гісторыя 'цэню' разгортваецца ў тым жа часе, што і 'галоўная' гісторыя, — але ў выніку пэўнай канцэптуальнай падмены (на якой мы яшчэ спынімся) яна знаходзіць, што яе праўдзівае месца ў мінулым, — як бы гэтае мінулае ні называлася (дамадэрнасьцю, дзіцячасцю, дзікаарствам, затрыманасьцю... etc.) і якое б месца на мэнтальнай мапе ні займала (Усход, пэрыфэрыя, правінцыя, адсутнасьць).

Гісторыя 'ахвяраў' эўрапейскай мадэрнасьці — гэта ня толькі гісторыя прыгнечаных народаў і няўдалых нацыяў. Гэта таксама і гісторыя прыроды (?!), якая сталася першым і ўлюбёным аб'ектам калянізацыі. Гэта і гісторыя 'дзяцінства', гісторыя 'жаночага', а магчыма і гісторыя 'старасьці'. Гэта і гісторыя 'пераадоленых' (хаця й не адмененых і не пераўзыйдзеных) тыпаў культуры (традыцыйная).

І адначасова гэта іманэнтная крытыка новаэўрапейскага мысьленьня і тых эпістэмалягічных пэрспэктываў, якія гэтае мысьленьне нам навязвае. І ў гэтым кантэксьце адзін з самых істотных фрагмэнтаў такой іманэнтнай крытыкі звязаны з рэканцэптуалізацыяй усходнеэўрапейскага камунізму.

Савецкая цывілізацыя будзе перапісвацца неаднаразова. З розных пэрспэктываў мысьленьня, з розных геакультурных месцазнаходжаньняў і з розных суб'ектных пазыцыяў.

Але само вяртаньне да гэтага часу і спробы ягонага прадумваньня

ўжо не звязаныя з той сэнтымэнтальна-ідэалёгічнай гульнёй ў канструаваньне Іншага, у якую, калі верыць Бадрыяру ды Саіду, гуляецца апошнія дзевяць гадоў Ідэальны Суб'ект Заходняй Эпістэмалягіі.

Сёньняшнія "вяртаньне да камунізму" звязанае хутчэй зь лякальнымі спробамі знайсці спосабы прысвоіць сабе мінулае, зрабіць яго гарантыяй будучыні. Без прысваеньня мінулага, г.зн. без выстройваньня ўласных генэалёгіяў не паўстае пэрспэктыва будучыні, ды і сучаснасьць выглядае пазбаўленай надзвычай істотнага спосабу самалегітымацыі. У гэтых спробах прысваеньня "памяць" выступае ня столькі суб'ектыўнай здольнасьцю прыгадваньня таго, што было насамрэч, колькі сацыяльным механізмам канструаваньня (перапісваньня) мінулага, якое мусіць цяпер залежаць (і сапраўды залежыць) ад "пэўных навязьлівых ідэяў сучаснасьці" (Льётар).

Што гэта за ідэі? Хто імкнецца перапісаць мінулае?

Спробы пісаць "посткамуністычную гісторыю" з чыстага аркуша праваліліся.

Праваліліся таксама спробы "арыенталізацыі" Ўсходняй Эўропы, сымбалічнага выключэньня "камунізму" як усходняга барбарства, як Іншага і Чужога. Насуперак гэтаму, камуністычны праект бачыцца як канчатковая рэалізацыя Асьветніцкай утопіі рацыянальнага грамадзтва.

ва, як канчатковае завяршэнне Асвятніцкага праекту як такога.

Апазыцыя свабоды і таталітарызму, прапанаваная лібэралізмам, у якой сучасныя спажывецка-інфармацыйныя грамадзтвы Захаду разглядаліся як прастора рэалізаванай утопіі свабоды, сутыкнулася з сытуацыяй, калі свабода выяўляе сябе як “свабода онталогічнай пустаты, у якой мы ўсе сябе знаходзім і якую мы падставова вольныя запаўняць рэчамі і знакамі, самаробнымі, альбо знойдзенымі на рынку”. Ценявы бок гэтай свабоды сфармуляваў Мішэль Фуко: “Мы ўсе кіраваныя”.

Эфектыўнасць і неэфектыўнасць эканомікі, разгляданая як функцыя “рыначнасці” і “плану”, і адпаведны зварот да спажывецкіх апэтытаў сутыкаецца з выходам на палітычную арэну «выключаных» масаў, для якіх працэс неабмежаванага спажывання існуе хіба што ў якасці сюжэту тэлесэрыялаў.

Засталася ідэя “дзяцінства”. Як геніяльна!

Камунізм, які пагрозыліва глядзеў на нас з будучыні, адсунуты ў бяспечную мілую прастору дзяцінства... Яго (яе?) можна нават любіць, глядзець з настальгіяй...

Зрэшты, сама ідэя лякалізацыі “камунізму” як дзяцінства зусім не дзіцячая. У сымбалічных кодах эўрапейскай мадэрнасці мэгафара дзяцінства адназначна звязаная з дамадэрным, ірацыянальным, негістарычным.

Насуперак гэтай стратэгіі “камунізм” бачыцца як ценявы бок эўрапейскай мадэрнасці.

З гэтай перспектывы другі сьвет выглядае не як мілае дзяцінства, а як гісторыя бунту эўрапейскай пэрыферыі, гісторыя вайны за будучыню, якой спадарожнічалі ня толькі масавыя рэпрэсіі, але й спробы выпрацаваць “альтэрнатыўную унівэрсальнасць”.

Гісторыя альбо генэалёгія гэтага бунту яшчэ не напісаная.

У гэтым сэнсе патэнцыйны зварот мыслення да “савецкай цывілізацыі” мае на мэце разламаць маналогізм эўрапейскай мадэрнасці, выявіць яе нутраную гетэрагеннасць і канфліктнасць, і, асабліва, увесці ў дыскурсе мадэрнасці разнастайныя контр-мадэрныя праекты, што выспявалі й рэалізоўваліся на эўрапейскай пэрыферыі.

У такой пастаноўцы праблема “савецкай цывілізацыі” і выяўляе сябе як праблема ўзаемадэчыненьняў эўрапейскіх пэрыферыяў і Заходняга канону.

зацыйнага выбару. Вяртаньне да заходняга цывілізацыйнага кола выступае і як непасрэдная палітычная мэта і як доўгатэрміновы культурна-цывілізацыйны выбар.

У той жа час у момант развалу Савецкага Саюзу Захадам яны былі ўспрынятыя як натывісцкія, нацыяналістычныя й патэнцыйна небяспечныя рухі. Само супрацьстаяньне з расейскай, а потым расейска-савецкай культурай трактавалася Захадам як бунт прымітыўных нацыяналізмаў супроць унівэрсальнасці (хаця й іншага тыпу). У гэтай сытуацыі заходнія аналітыкі некрытычна перанеслі на пост-савецкую прастору схему сутыкнення самога Захаду з 3-м сьветам, паводле якой заходняй унівэрсальнасці можа быць супрацьпастаўлена толькі “мясцовае” й “натывісцкае”.

Для расейскай жа культурнай прасторы гэты бунт выглядаў як “адрыў унівэрсальнасці”. Бо унівэрсалісцка-эўрапейская пазыцыя й місія Расеі геаграфічна й гістарычна была звязаная з “заходнімі тэрыторыямі”, якія выступалі як блізкі, кантраляваны Захад.

Заходні канон у дадзеным кантэксце – ня зьмест мыслення, ня пэўная тэкставая наўнасць, што выяўляецца ў “сьпісах Вялікіх Кнігаў”. Заходні канон – гэта форма, у якую гэты зьмест афармляецца, спосабы, якімі ён функцыянуе, навязваючы сябе як унівэрсальнае, і падаўляючы, такім чынам, разнастайныя кантэкстныя і лякальныя “альтэрнатывы”.

Дысцыплінарна гэты праект знаходзіць сябе ў кантэксце посткаляніяльных досьледаў.

Памылка, ці дакладней, культурнае непаразуменьне між Усходняй Эўропай і Захадам палягае на тым, што культуры (і народы) заходняга паса Расейскай імперыі, а потым Савецкага Саюзу, паўстаўшы як культуры антыкаляніяльныя, як культуры супраціву, — адштурхоўваючыся ад расейскае калянізацыі, высюўвалі й высюўваюць Захад як норму, унівэрсальнасць й эпістэмалягічны далягляд свайго цывілі-

РЭВАЛЮЦЫІ Ў N.

ПРАЕКТ

СТАЛІЦА НА НЁМНЕ

Зацёмкі

Сяргей
Астравец

Нёман — не Дунай, але таксама рака досыць сталічная, хоць і значна карацейшая. Коўна, Горадня. Большасць жыхароў гэтага гораду не жадае чуць пра іншыя гарады. Палова жыхароў Менску хацела б жыць у Горадні і прыблізна столькі насельніцтва астатняй Беларусі. Але столькі ў Горадні не змясьціць. Няма тут хмарачосных дамоў-вежаў, хаця спальныя раёны разрастаюцца на ўскрайках, як і паўсюль.

Але каб я разбудоўваў горад, я б выкарыстаў берагі, якія маюць варты жалю заняданы выгляд. Горад не жыве ракою, ля ракі, не адчуваецца, што ён знаходзіцца на ейных берагах. Папросту рышток з вадою, які падзяляе забудову надвая, занадта шырокі, таму празь яго перакінуць досыць даўгія масты.

Масты, іх па-над Нёманам чатыры і побач з горадам ёсьць яшчэ адзін — чыгуначны для эшалёнаў з цыстэрнамі. З аміяком, капралактамам ды іншымі хімічнымі небяспечнымі рэчывамі, якія прадукуюць “Азот”.

Аўтамабільныя масты, іх тры. Стары злучае Стары горад, ягоны цэнтар, з занёманскім Фарштадтам. З гэтага мосту часам *скочучь* у ваду самагубцы. Ягонья бакі аздабляюць чыгунныя краты зь лічбай і надпісам з нагоды 10-годзьдзя ўзьяднаньня беларускага народу.

Другому мосту, бадай самаму высокаму, прыблізна 30 гадоў. Ён тамака, дзе рака пакідае горад і скрозь лесапарк — абапал на досыць высокіх пагорках плыве ў бок дзяржаўнай мяжы, на Друскенікі.

Самаму сучаснаму мосту

17 гадоў, ён на паўднёвай мяжы гораду, перакінуць да старога лесапарку Румлёва.

Калісьці ў сваіх нататніках я назваў гэтыя масты гэтак, як павінны называцца яны ў старым каралеўскім месьце. Стары — гэта мост Вялікага князя Вітаўта, другі, самы высокі, — караля Стэфана Баторыя ці, паводле старабеларускіх дакументаў, Сьцяпана Батуры. Апошні мост — мост караля Станіслава Аўгуста Панятоўскага. Калі вы зойдзеце на яго і зірнеце на поўдзень, вы ўбачыце за якіх 600-800 мэтраў каралеўскую сядзібу ў Панямуні, выява якой шырока вядомая, дзякуючы Напалеону Орду.

Гісторыя з Хрыстом, які прыязміўся ў горадзе, занадта, канечне, літаратурная, кніжная, але

ТРАВЕНЬСКІМ ВЕЧАРАМ

(успаміны пра
будучыню)

Віцязь
Муароў

Пагоднымі адвечоркамі, калі сонца, заліўшы пясчотнай вохрай нерухомае люстра Дзьвіны, рыхтуецца панурыцца за далягляд, — стары Пархвен любіць выйсьці на лёдзью. Там ён паволі, са здушаным крэканьнем, сядзе на шэзлёнг, прыпальвае цыгару, слухае зумканьне чмяллёў і неадрыўна глядзіць альбо на залацістыя крыжы Мікалаўскага сабору, альбо на спаруду недабудаванага Палацу Рэспублікі, якая скелетам дагістарычнай жывёлы туліцца між высокіх гмахаў. Такімі хвілінамі душа Пархвена становіцца бязважкая. Яна лёгкім воблакам лунае ўвышыні, згадваючы праміную маладосьць, і старому, каб зноў злучыць яе з целам, даводзіцца кожнага разу сьцепанаць

ца, а потым мацаць даланёй утрапёнае сэрца.

Сённяя, аднак, душа не адлятала, і цыгара — а паліў стары выключна ямайскія, кампаніі “Мантэнэгра” — мела непрыемна-гаркавы прысмак. Віной таму быў унук Мікола, які надоечы прыехаў на пагасьціны. Хлопец быў ягоным улюбёнкам: у свае дванаццаць гадоў вывучыў тры мовы, двойчы ўдзельнічаў у міжнароднай маладзёвай канфэрэнцыі і марыў пайсьці дзедавай дарогай: стаць сябрам парлямэнту. Мікола, дзякаваць Богу, асабліва не дакучаў. Сіднем сядзеў на гарышчы ды чытаў старыя газеты — іх там было процьма, — але ўсё адно: рып драўлянай столі над галавой разьвейваў салодкія крозы, і душа Пархвенава цяжка варочалася ў грудзіне.

Дыхнуўшы гаркавага дыму, Пархвен зьбіраўся быў закашляцца, ды тут унук — і адкуль толькі ўзяўся! — паляпаў даланёю па сьпіне і выдыхнуў у правае, больш чуйнае вуха:

— Глянёма, дзеду, што знайшоў!

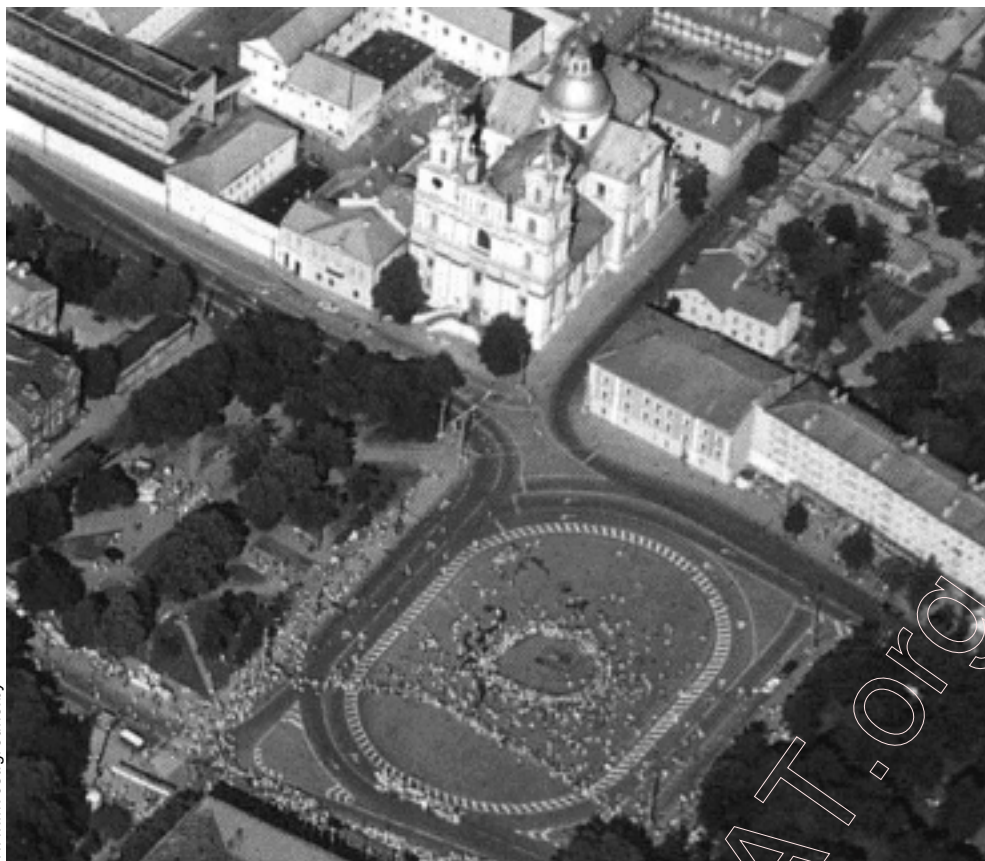
Падшыванец трымаў у руках капэрту з размашыстым надпісам “Сойм”.

Дрыжачыя пальцы крануліся капэарты, зь лёгкім хваляваньнем намацалі цупкі дыск.

— Між газэт ляжаў... можа, паглядзім?

— Запісу немаведама колькі гадоў... на чым ты яго паглядзіш? — прамармытаў Пархвен, прыгавоўваючы — у якім годзе гэта магло быць запісана.

— У вас жа камбайн, можна паспрабаваць... —

www.invest.grodno.by

штосьці ў ёй ёсьць. Нейкі прысмак абранасьці, не зважаючы, што Хрыстос несапраўдны. Нездарма першы і самы вядомы беларускі аўтар гістарычных

раманаў абраў для сваіх твораў менавіта гэты горад. Бо тут адчуваўся па-ранейшаму гістарычны дух, які ўлады ня здолелі пахаваць канчаткова.

Аднавіць абавязкова архітэктuru Старога места, каб яно зноў стала падобным на эўрапейскае, на само сябе, паколькі вельмі доўга яму

імкнуліся надаць рысы іншых савецкіх гарадоў, упарта зьнішчаючы ягоную адметнасьць.

Усе савецкія помнікі — неадкладна дэмантаваць, як недарэчныя, якія ня маюць дачынення да гісторыі краіны і гораду. Можна прадаць іх з аўкцыёну, а на гэтыя грошы паставіць патрэбныя гораду манумэнты. Салдацкія помнікі — перанесці на вайсковыя могілкі, якія існуюць з 1888 году.

Недарэчным быў бы помнік Кастусю Каліноўскаму дзе-небудзь у Сызрані, а каралю Стэфану Баторыю, напрыклад, у Пскове. Але там няма такіх помнікаў. Няма іх і ў Горадні, а замест іх — герою анекдотаў Чапаю ды іншым сэрыёным стодам усходняга паходжаньня.

Каб назваць манумэнты,

. 20

Ігар Раманоўскі

падшыванец нячутным крокам рушыў у сьвятліцу, вынес на лёдзьцю пляскаты манітор.

— Ці бачна што? — крыкнуў хлопец праз пару хвілінаў, завіхаючыся ля электроннага

камбайну, але Пархвен не дачуўся.

На экране несупынна беглі каляровыя паскі, потым іх бег заповоліўся, а яшчэ праз імгненьне Пархвен убачыў сябе — маладога, бадзёрага, які зь лёгкім румянцам на голеных шчоках ішоў да парлямэнцкай моўніцы.

— Высокі Сойм!

Пархвен прыўзняўся на шэзлёнгу, аблашчыў вачыма бел-чырвона-белы значак на штрыфелі дэпутацкага фракту і, у адказ на запытальны Міколавы позірк, амаль бязгучна прамовіў:

— Абмеркаваньне паправак да Канстытуцыі.

— Я, шаноўныя калегі, ня буду казаць пра гістарычную значнасьць Полацку як духовага цэнтру Вялікай Крывіі,

пагатоў, пра гэта тут ужо шмат казалі; змаўчу таксама пра наступствы зьнішчэньня генафонду нацыі і пра той магутны духовы імператыў, які атрымае нацыя зь пераносам сталіцы ў Полацак...

Манітор нечакана згас, потым зноў запаліўся, а малады Пархвен, здрыгануўшыся ў кадры, працягваў прамову.

— Перанясеньне сталічнага цэнтру з аднаго гораду ў другі... — у гэтым месцы зноўку пайшлі паскі, — ... звычайная зьява. У пацьверджаньне сваіх словаў прывяду канкрэтныя прыклады за апош-

Працяг на с. 20

СТАЛІЦА НА НЁМНЕ

Працяг са с. 19

якія павінны быць у горадзе, неабавязкова быць гарадзенцам. Агульнавядома, што яшчэ ўрад БССР паставіў паставіць помнік Кастусю Каліноўскаму. Нават было афіцыйна абранае месца. Помнікі няма.

Зрэшты, гэта ўжо ня вельмі істотна, дзе канчаткова будзе вырашана паставіць конную статуу Стэфана Баторыя, дзе — Вітаўта, Давыда Гарадзенскага, Касцюшкі і нават — апошняга караля Рэчы Паспалітай. Ясна, што, зважаючы на канкрэтныя архітэктурныя і гістарычныя кантэкст, яны будуць мець, скажам, розныя памеры.

Амаль 900-гадовая

гісторыя гораду закапаная далакопамі. Горад нежывы, ягоныя пляцы, вуліцы нічога не гавораць турыстам і самім жыхарам. Вялікі князь Казімір валодаў Горадні, надаў ёй поўнае Магдэбургскае права і змясьціў у сьпісе 15-ці самых буйных гарадоў Вялікага Княства Літоўскага. А памёр ён у Горадні, у каралеўскім замку. На восем гадоў раней у горадзе памёр ягоны сын Казімір, які пазьней быў кананізаваны і стаў Сьвятым. Ягонае сьвята “Казюкі” заўжды шырока адзначалі ў Вільні. Цяпер сталі сьціпла адзначаць і ў Горадні. Казіміры — вартыя асобы, каб стары горад меў іх на сваіх вуліцах.

А Тызэнгаўз, а Жылібэр? Нейкія рашэньні наконт іх таксама былі, былі ў майстэрнях зроблены бюсты. Нават грошы былі сабраныя. Вынік —

трагікамічны: стары батанічны сад названы “паркам культуры і адпачынку працоўных імя Жылібэра” зь недарэчнай братняй магілай пасярэдзіне.

Каб гарадзкім архітэктарам стаў чалавек, не прысланы традыцыйна з Сызрані, ён таксама падбаў бы пра “кніжныя” помнікі. Напрыклад, малпе, якая ўратавала жыцьці Вітаўту з жонкай, разбудзіўшы іх уначы пад час пажару, які зьнішчыў драўляны замак. А таксама таму ж Хрысту, які прыязмілюся...

Помнічак эскулапам, якія анатаміравалі труп караля, які так любіў палываньне ў навакольных пушчах. Гісторыя ягонай сьмерці, дыспуту эскулапаў, ягонага пахаваньня, а потым адіраўкі, супраць апошняй волі нябожчыка, у Кракаў — стала легендарнай і вартая ўвасаб-

леньня, таксама і ў мясцовым тэатры.

Сьвяточнае жыцьцё мае быць звязаным з патронам гораду — Сьвятым Губэртам. Калісьці — за польскім часам 3 лістапада адзначалася як дзень гораду. Зьезд паліяўнічых, парад у Старым горадзе, піўны фэст. На флягштоках — блакітныя сьцягі Горадні з гербам, на якім алень сьв. Губэрта. Гэты сьцяг схаваны ў гарвыканкам-аўскім будынку, замест яго на сумнеўныя даты лунаюць сярпы-молаты і расейскія трыкалёры.

А ўрачысты выезд з замку караля Стэфана Баторыя зь сьвітай — па вуліцы Замкавай да Фары Вітаўта? Нямецкі падарожнік падрабязна апісаў гэтую падзею. Гэтая касцюмаваная дэя можа адбывацца раз на год зь любой нагоды, у той жа дзень Сьв. Губэрта, напрыклад. А таксама — вулічны

ПРАЕКТ РЭВАЛЮЦЫІ Ў N.

ТРАВЕНЬСКІМ ВЕЧАРАМ

Працяг са с. 19

нія сто гадоў. Такім чынам, у 1960 годзе сталіцу Бразыльскай Фэдэрацыі перанеслі з Рыо-дэ-Жанэйра ў наноў збудаваны горад, які атрымаў назву Бразылія. Праз два гады разьвітаўся са сталічным статусам пакістанскі Карачы: часовай сталіцай быў абраны Равалпіндзі. У другой палове мінулага стагодзьдзя колькі афрыканскіх краінаў зьмянілі свае сталіцы. Пачатак паклала Малаві — у 1975 годзе сталіцу там перанеслі з Зомбы ў Ллонгвэ, тое ж самае зрабілі Нігерыя і Танзанія...

* * *

Дзесяць гадоў таму, пасля інсульту, лекары паралі Пархвену Аляхновічу — былому віцэ-

старшыні Крыўскае партыі працы — паберагчы нэрвы. Адчуўшы, што й папраўдзе можа накрыцца вечкам, Пархвен кінуў палітыку, пачаў вырошчваць ружы, зрэзьчасу езьдзіў на рыбалку ды раз на тыдзень глядзеў старыя кінафільмы. І вось, расхваляваўшыся, стары таропка, не адрываючы вачэй ад манітору, прыпаліў новую цыгару і, выпускаячы скрозь зубы пярышвы дым, працэдзіў:

— Зараз Карузьлік выпаўзе...

І сапраўды, неўзабаве на моўніцы ўзьнік маленькі, падобны да карузьліка, чалавечак, твар якога толькі напалову вытыркаўся з-за моўніцы.

— Майдановіч, старшыня Аграрна-прамысловага зьвязу, — паведаміў Пархвен.

Карузьлік адкашляўся, прывітаў кіўком галавы спікера, і загаварыў — голасам надзіва прыемным і барытоністым.

— Я вельмі паважаю свайго калегу, дэпутата Аляхновіча, але ягоныя словы пра тое, што ў Менску не засталася нічога сьвятога, лічу зьянавага менчукоў і ўсяго нашага трохмільёнага мэгаполісу. Тым больш крыўдна чуць такія словы нам, людзям, якія гэты горад будавалі...

— Не, вы чулі? Ён будаваў... — выдыхнуў Пархвен, адарваўшы сьпіну ад шэзлёнгу. — Сядзеў у бээрээме, потым у выканкаме...на хабарах два разы лавілі... — па твары Пархвенавым пайшлі чырвоныя плямы.

Карузьлік каўтнуў мінэралкі, мелькам паправіў устаўбураныя валасы.

— Я таксама ня буду казаць — ува што выльецца перанясеньне сталіцы ў Полацак, пагатоў, гэтыя лічбы вам, калегі, вядомыя. Скажу, аднак, што прыведзеныя дэпутатам Аляхновічам прыклады мяне на падобныя дзе-

янні не натхнілі. Чаму бразыльцы ды пакістанцы перанеслі свае сталіцы — рэч зразумелая: у новых сталіцах больш прыдатны клімат. Да таго ж, новыя сталіцы будавалі ў мясьцінах, максымальна набліжаных да геаграфічнага цэнтру краінаў. У нас, здаецца, у цэнтры знаходзіцца Менск, а ня Полацак. І потым... — карузьлік ізноў каўтнуў мінэралкі, — ніхто ў гэтай залі ня супраць таго, каб старажытны Полацак стаўся нашым духовым асяродкам. Паўныя крокі ў гэтым пляне ўжо зробленыя. Штораніцы мы чуюм у этэры бомканьне званоў Сьвятой Сафіі, патрыяршая рэзыдэнцыя даўно перанесеная ў Полацак, усе тамтэйшыя бажніцы адноўленыя, вырашанае пытаньне пабудовы Палацу Рэспублікі, дзе будуць ладзіцца размаітыя імпрэзы, уллучна з прысягаю дэпутатаў Сойму, найвышэйшых судзьдзяў, ваяводаў ды інаўгурацыі прэзыдэнтаў...

спэтакаль прыезду замежных пасольстваў — вэнэцыянскага, брытанскай каралевы і г.д. Апроч маскоўскага, у складзе якога было 1200 чалавек...

Сёння існуе дзень нацыянальных культурна-раў. Яго задумалі ў кароткую дэмакратычную адлігу як свята народаў, што насялялі Вялікае княства і Рэч Паспалітую. Улады зрабілі з гэтага карыкатуру — шэсьце прадстаўнікоў 15 савецкіх “сёстраў-рэспублік”.

А Каложу — аднавіць цалкам. Усе гэтыя размовы пра “наваробы” — глупства. Царская ўлада, якая так любіла праваслаўе, амаль паўстагодзьдзя змарнавала, каб адрамантаваць самую старую гарадзенскую царкву. Страчаная пад час паводкі палова храма — гэта драўляны сарай, які амаль 110

гадоў псуе нёманскі бераг.

Сярэднявечны пляц — сэрца Горадні — ператвораны ў Савецкі ў стылі горада-героя Валгаграда. Усходнія варвары, перамогшы у апошняй вайне, паводзіліся пазахопніцку. Яны разбурылі ратушу, палац Радзівілаў, а пазьней — Фару Вітаўта, гатычны касцёл. Калі аднавіць гэтыя пабудовы, горад будзе аджыўлены, клінічная сьмерць ці, прынамсі, летаргія, скончыцца.

Гэта будзе пляц Стэфана Баторыя. Збоку — турма ў былым езуціцкім калегіюме, яе трэба вынесці за горад, як яшчэ дзесяць гадоў назад вырашылі ўлады. У турме, як вядома, сядзеў Браніслаў Тарашкевіч, перакладаў “Іліяду”, “Пана Тадэвуша”. Гэта я б таксама адлюст-

раваў, прынамсі, на мэмарыяльнай шыльдзе.

Апошняя частка — самая складаная для мяне. Прэзыдэнцкая рэзыдэнцыя — у Старым замку? У Новым — урадавая канцылярыя? Ці — месца пасяджэньняў Сойму, як і калісьці? А ў вольны час — спэтаклі — з лібэрум вэта? У падворку касцюшкоўская гармата, якая страляе апоўдні... Прэзыдэнцкая гвардыя — у мундзірах часоў ВКЛ, часоў Касцюшкі.

Так, былі сталічныя часы Горадні — за каралём Баторыем. Слаўныя часы ў першай палове караляваньня Станіслава Аўгуста. Ператварэньне ў сучасны эўрапейскі горад стараньнямі Антона Тызэнгаўза. Напачатку 1919-га ў Горадні знаходзіўся ўрад БНР з невялікім беларускім войскам. Сталіца! Можна нават угадаць часовае знаход-

жаньне ў горадзе некаторых рэспубліканскіх культурных установаў, паколькі Мінск у 1944-м быў больш разбураны, і не хапала месца.

Пасьлямоўе

Калі пачаў пісаць, аўтар адчуў брак натхненьня і неўзабаве ўсьвядоміў, чаму ягоная фантазія ледзьве дыхала. Рэальна аўтар не жадае, каб сталіцай савецкай Беларусі — Беларусі сёння стала менавіта Горадня. Пагатоў, няма ў горадзе гмаху прэзыдэнцкага ЦК КПБ, няма вялізнага Дому ўраду. Працягваючы, аднак, пісаць пра сталічнасьць, аўтар меў на ўвазе патрэбу надаць гораду выгляд, які ён павінен мець.

ПРАЕКТ РЭВАЛЮЦЫІ Ў Н.

* * *

Пархвен заплюшчыў вочы, стамлена перавёў дых. Майдановіч балбатаў штосьці пра нясплечаныя складкі ў фонд Эўрапейскай бясьпекі, пра эканамічныя цяжкасьці і паводку на Палесьсі, але голас ягоны гучаў глуха, як зь бягоннай бочкі, і зноў прарэзаўся толькі тады, як карузьлік, кашлянуўшы ў жменю, згадаў далёкую Балівію.

— Нас тут запрашаюць прагаласаваць за папраўку да Канстытуцыі, і тым жа часам парлямэнт, урад і дыпкорпус пакінуць, да лепшых часін, у Менску. Але лепшых часін, дарагія калегі, ня будзе. І я баюся, што мы паўтарым “подзьвіг” балівійцаў, якія свойчас абвясцілі аб пераносе сталіцы ў горад Сукрэ, але яна так і засталася ў Ля-Пасе. Ну а калегу Аляхновічу ды іншым нашым адраджэнцам, якія прагнуць абвясціць сталіцай Полацк, раю

зьмяніць, як колісь казалі, менскую прапіску на полацкую...

* * *

У Пархвена зьлёгка закружылася галава, ён махнуў рукой, і ўнук Мікола, зразумеўшы такі жэст, ціскануў пальцам на гадзіннік.

— Дзядуля, а што такое прапіска?

— Была такая кніжачка, — зь неахвотаю прамовіў Пархвен, — у ёй пазначалі месца жыхарства ды іншыя звесткі. Прапіску, як сышоў Лукашэнка, адразу ж адмянілі.

— А чым ты за часамі Лукашэнка займаўся?

— Вучыўся... ва ўнівэрсытэце. Тры курсы ў Менску скончыў, потым у Бостане давучваўся.

— Ну і як вы, студэнты... — падшыванец крутнуў пальцамі абодвух рук, — змагаліся?

Ня ведаючы — што адказаць, Пархвен

ізноўку заплюшчыў вочы. “Якое там змаганьне... ну пасядзеў, разам зь сябрамі, на Валадарцы, аднаго разу атрымаў, пад час дэманстрацыі, дручком у лабешнік і потым стаў кепска чучь левым вухам. Але ж якое гэта змаганьне”.

Пару хвілінаў Мікола стаяў у дзьвярной пройме, чакаючы адказу, а потым, падумаўшы, што дзед заснуў, пабег на двор і зь ціхім стракатаньнем стаў кружляць на электрасамакаце вакол старога каштану. А Пархвен і сапраўды заснуў, дакладней, гэта быў ня сон, а нейкая сонная замарач, якая перанесла яго ў маладосьць, і ён са шчымлівым сэрцам убачыў асьлізлыя турэмныя сьцены і ўсхваляваныя твары сяброў. Больш ад усіх хваляваўся Лёшка Майдановіч — вечна смаркаты недаростак, якога ўсе скрозь называлі Карузьлікам. “Што будзем рабіць, мальцы? Выганяць... з трэцяга

курсу... І навошта я папёрся на тую дэманстрацыю?!”

“Напішы заяву ў БРСМ, можа даруюць”, — прамовіў Пархвен, і тут жа зразумеў, што яму ніколі ня выбрацца з гэтай сьмярдзючай камэры, што яго да рэшты дзён будучь атачаць гэтыя халодна-асьлізлыя сьцены, і няўтольная душа ягоная, выраваўшыся з грудзіны, памкнулася да закратаванага вакна. І хаця ён спрабаваў вярнуць яе, і клікаў, мылячы сасьмяглымі вуснамі і спрабуючы адарваць сьпіну ад шэзлёнгу, душа не вярнулася: паляцела насустрач згасальнаму сонцу, на імгненьне запаволіўшы лёта над крыжамі Мікалаўскага сабору і абляцеўшы на разьвітаньне ўкол гатэлю “Ўсяслаў” — самага высокага гмаху сталіцы Вялікай Крывіі.

Алег
Аблажэй

Віленскія ўпюры

Гісторыі праўдзівыя, хоць непраўдападобныя

Месца дзеяння і героі

Цэнтар эўрапейскага мастацтва знаходзіцца, як вядома, у Парыжы. Затое цэнтар самой Эўропы месціцца ў Вільні. Тут няма Ман-мартру, затое ёсць Панэль, — месца каля Пятніцкай царквы, дзе мясцовыя мастакі прадаюць свае творы. І пачалося ўсё гадоў так дзесяць таму.

... Вось стаіць на Панэлі самы-самы вядомы, легендарны мастак — валасы ягоныя даўгія, позірк палымяны, барада кудлатая, плечы злёгка прыгорблены ад цяжкой ношы таленту і славы. І падыходзіць да яго якаясь пара турыстаў з Польшчы ды пытаюць “Іле коштуе тэн образ?” А Бронюсь Піпка, бо гэта ён, а ня хто іншы, з годнасьцю, але веліва мовіць: “Як вам, і як сёння — усяго за васемсот літаў!” “О-о-о-о! Як дрого!” — жахаюцца кліенты. А Бронюсь царпліва тлумачыць, раскрываючы прапаршчыцкую планшэтку, зь якой ніколі не расстаецца: “А каб ведалі, хто я такі...” — і выцягвае цэлы

стос газэтаў, а ў кожнай газэце пра яго, Бронюся, штось напісана, і партрэты ягоныя красуюцца. Але турысты дзякуюць ды бачком, бачком адсоўваюцца прэч, — аднак Бронюсь дастае ўсё новыя газэты, візыткі зь пячаткаю, ганаровыя граматы... а турысты ўжо трушком, трушком, а Бронюсь за імі, і голас ягоны наліваецца пагрозаю, жэсты ягоныя ўсё больш гвалтоўныя, з вачэй шугае полымя... “Божэ! То не человек, то якісь упюр!” — шпэчупць разгубленыя “варшавяцы” ды бягом, бягом!

А сябрук Бронюся, друган яго найлепшы, Юрась Лабуховіч, ці, як яго заве ўласная жонка Дося, Юрэк, толькі ўхмыляецца ў вусы — ягоныя краявіды зь бярозкамі і так купляюць, без газэтаў.

Але акрэсьленьне “ўпюры” так і прыліпла да панэльных мастакоў. І нават стала ганаровым.

Дый самі ўпюры — людзі гонару. Бо як была Вялікая Сьпеўная Рэвалюцыя пад кіраўніцтвам Правадыра народу Жмудзкага і Літоўскага прафэсара Вітаўтаса Лансбергаса, не засталіся нашы героі ўбаку. І ў самую небаьспечную ноч ля Парлямэнту літоўскага, калі чакалі ўсе нападу танкаў і галаварэзаў расейскіх, Бронюсь узлез на вяршыню фантану, на самы чубок піраміды і ўторкнуў белчырвона-белы сыцяг. І ўся плошча вітала героя-

беларуса! І да самай раніцы Бронюсь зь Юрасём можна ўздымалі тосты за перамогу ў аўтобусіку, куды заходзілі пагрэцца жмудзкія валанцёры...

І былі Бронюсь зь Юрасём узнагароджаныя мэдалём памятным — за мужнасьць і самаадданасьць у барацьбе за свабоду Літвы. І сам Прэзыдэнт Бразавіцкае рукі ім паціскаў.

А назаўтра ўсе газэты надрукавалі Ўказ Прэзыдэнта. І здымак Юрася з Бронюсем.

І газэты прыдаліся ў будучыні ня раз. Ой, як прыгадзіліся. Але аб гэтым — гутарка наперадзе...

Як памёр прэзыдэнт турэцкі, і што з гэтага выйшла

Стаялі нека Юрась з Бронюсем на панэлі. Сумна ім было — ніхто не купляў іхныя творы, у кішэні ня тое што на “вінішка”, але й на “сучок” грошай не было (“сучок” — гэта напой неакрэсьленага паходжаньня, але вельмі канкрэтнага ўзьдзеяньня). І дачуліся яны ад некага: памёр турэцкі прэзыдэнт. Іншаму б усё міма вунэй праляцела. А ў Юрася бліскавіцаю думка мільгнула, і кажа ён Бронюсю: “А пайшлі сабалезнаваніе выразім, — глядзіш, і чарку нальюць!” Бронюсь жыва загарэўся ідэяй, тым больш, што амбасада турэцкая была побач зусім: сквэрык пяройдзеш і ты ўжо ля шылды з паўмесяцам.

Напачатку Бронюсь крочыў бадзёра і баявіта, але, чым бліжэй да шылды, тым больш ногі яго трымцелі і падгіналіся. А потым і зусім адмовілі ў паслушэнстве. І кажа Бронюсь: “Веда-

еш, Юрась, — я не пайду. Я хрышчоны чалавек, і ня след мне па недаварках розных плакаць”. І як ні ўгаворваў яго Юрась, а хрысьціянскія перакананьні Піпкі перасіліць не ўдалося. Махнуў рукою Юрась і рашуча пайшоў адзін.

І не было яго досыць доўга. Бронюсь ужо пачаў шкадаваць, што быў такі верны Ватыкану, яму ўяўлялася, як турэцкі амбасадар у чырвонай фесцы налівае Юрасю вялікі, вялікі келіх гарэлкі... І ногі самі яго панеслі ў кірунку да амбасады. Але дзьверы нечакана расчыніліся, і зь іх паказаўся Юрась, разгублена ўхмыляючыся. Бронюсь увесь ператварыўся ў пытаньне — “Колькі!!!... налілі???” Юрась сплюнуў на пясок: “Кавы налілі турэцкай, а перад гэтым у кнізе далі расьпісацца ды падзякавалі...”

Унурыўшы галовы, сябрукі пабрылі на сваё “месца працы” ля Пятніцкай царквы. І ім пашанцавала — купілі ў Юрася карціну. І “вінішка” тут жа зьявілася. Стала сябрам цёпла і добра. Але Юрась ніяк ня мог забыць абразы, нанесенай яму ў турэцкай амбасадзе: як гэта яму, беламу чалавеку, гэтыя нехрысьці нейкай каламуці чорнай налілі!

“Ня дзела!” -- распалюўся Юрась. “Так, так”, — ківаў Бронюсь. Узялі яшчэ “вінішка”. І нарадзілася думка — пайсьці яшчэ раз у амбасаду ды выказаць гэтым нехрышчоным ілбам усё, што сябры пра іх ды пра іхную “кофу” думваюць.

Бронюсь цяпер крочыў борзда і ўпэўнена. Нават Юрася абагнаў. І бацаць паліцыянт з аховы: шыбуюць да іх два дужа падазроныя ягамосьці, і на пысах іхных выразы дужа грозныя. “Армянскія тэрарысты!” — апякла іх думка: туркі добра іх папярэдзілі на гэты конт. І адзін зь іх падскочыў

EPA

да Бронюся і аўтамат яму ў живот – тыц, і енчыць: “Стой, страляць буду!” А Бронюсь яму ў адказ: “Ты ж затвор не перадзёрнуў – як жа ты будзеш страляць!” Нездарма Бронюсь у свой час у братэрскай Манголіі пераскок з фэадалізму ў сацыялізм ахоўваў! На вуснах у паліцыянта зьявілася няўпэўненая ўсьмешка – зразумеў, што гэты калматы ягамосьць ніякі не тэарыст. А Бронюсь ужо ўзяў ініцыятыву ў свае рукі: “А каб ведаў, у каго ты хацеў страляць, я табе газэты пакажу!” І раскрыў сваю планшэтку, і растлумачыў усё, і паказаў. Тут ужо й Юрась апамятаўся ды бліжай падышоў. “Друган мой”, — пазнаёміў Бронюсь. І паліцыянт пранікліся шчыраю павагаю і любоўю да беларускіх мастакоў. І ўжо хацелі былі ісьці зь імі піць “вінішка” – так хораша ўгаворваў іх Юрась, — а ён гэта ўмее, ой як умее. Але апамята-

ліся ў апошні момант, — “Ня можам, — кажуць, — служба”, і пад казыроку зьялі.

І Бронюсь зь Юрасём пайшлі піць адны. І прапілі ўсе грошы. І было ім добра, бо гэта й ёсьць іхнае маленькае шчасьце...

Касьцёл Качана

Жыве ў Беларусі мастак Кастусь Качан. Добры ён хлопец, і малое добра. І намаляваў ён аднойчы краявід зімовы з касьцёлам. А твор гэты надрукавалі ў часопісе “Мастацтва Беларусі”. І трапіўся гэты часопіс у рукі Юрасю. А Юрась у той час маляваў толькі тое, што ўбачыць у кнізе ці часопісе. І, як ён кажа, “сточваў” адтуль. Вось і “касьцёл Качана” “стачыў”. Хораша атрымалася – лепш, чым у самога Качана. Ва ўсякім разе, сам Юрась так сьцьвярджаў. І панёс Юрась “касьцёл Качана”

на панэль. І палякі прыішлі ды пытаюцца: “А цо то за косьцюл?” А хітры Андрусь кажа: “То касьцёл, дзе ксьцілі Міцкевіча!” – таксама папольску адказаў. “О, вспаняле, вспаняле!” – захапіліся палякі. І купілі “касьцёл Качана”, не таргуючыся. А Юрась вярнуўся дахаты, узяў абрэзак конскага хваста і новы касьцёл “стачыў” з рэпрадукцыі Качана. І зноў прадаў. І зноў “стачыў” – і прадаў, бо надта ж любяць палякі Міцкевіча. І так Юрась насабачыўся маляваць “касьцёл Качана”, што ўжо й з памяці мог яго “стачыць”. “Харошая карціна, кармашччая”, — хваліў ён твор Качана. А потым і кажа: а як разабрацца, хто мае больш на яе права – Качан адзін раз намаляваў, а я разоў сто!”

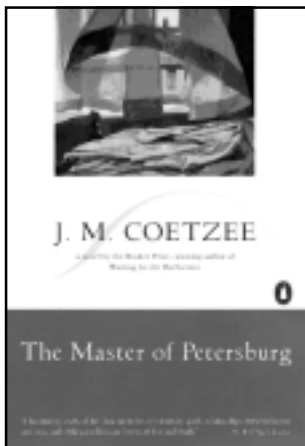
Добра было Юрасю, касьцёл Качана даваў цьвёрды прыбытак, — ды й цяпер дае, і доўга будзе даваць. А яшчэ быў такі выпадак. Выпілі Юрась з

Бронюсем “вінішка”, і “цёплы” быў ужо Юрась, як належыць. І прыходзяць палякі ды пытаюцца: “А цо то за косьцюл?” А Юрась вазьмі ды скажы: “А то ест касьцёл, дзе ксьцілі Качана!” Палякі наморшчылі лбы: “А хто то ест Качан?” Але Юрась не разгубіўся: “А то ж дзед Міцкевіча!” “А-а”, — разгублена прамармыталі палякі. Але карціну – купілі. Бо, калі “кохаш Міцкевіча”, любі й ягоных сваякоў!

І ніхто ня ведае, хто сапраўдны аўтар, каго “ксьцілі” ў тым касьцёле – але ўсім добра. Нават Качану – бо ён ведае менш за ўсіх.

Настольны Дастаеўскі

Joseph M. Coetzee.
The Master of Petersburg.

Наданьне літаратурнае Нобэлеўскай прэміі (2003) падахвочвае бачыць у новым ляўрэаце вяршыню сучаснае літаратуры, а калі ягоны раман – своеасаблівае стылізацыя, або нават “працяг” Дастаеўскага, дык, як мінімум, — нешта вартае арыгіналу.

Здаецца, першыя “працягі” пачалі пісаць да масавай, “сэрыяльнай” літаратуры – кваліфікаванай бэлэтрыстыкі, у якой ня надта каб выяўлялася неардынарная асоба аўтара. “Санта-Барбара”, “Зьнесенны ветрам”, “Гары Потэр”... Напісаліся і працягі да раманаў Гюго – ужо не для такога масавага, але па-ранейшаму ўдзячнага чытача. І вось – “працяг” Дастаеўскага.

... Кастрычнік 1869 году. Пецябург. Дастаеўскі

прыяжджае з Дрэздэна з нагоды гібелі свайго сына-пасынка Паўла і на працягу ўсяго рамана імкнецца зразумець гэтую сьмерць. Абставіны зводзяць яго з гаспадыняй, у якой ён здымае пакой, з паліцыяй, зь дзецьмі, што зачараваныя ідэолягам “народнай расправы” Нячаевым, і з самім Нячаевым.

Карцінка плоская. Аўтару, пры ўсіх ягоных нарыхтоўчых наездах у Пецябург, не ўдаецца зрабіць яе аб’ёмнай. Гэта не ягоны канёк. Быццам блукаючы па вуліцах гораду і нават спрабуючы ўлавіць пахі восеньскага неба, ён у глыбіні душы разумее, што ўпіраецца позіракам у свой прафэсарскі стол. Ён падключае ўвесь свой інтуітыўны рэсурс літаратурнага досьведу, каб псыхалогічнымі хітраспляценьямі кампэнсаваць гэтую кабінэтную пласкату. Але ён занадта “вучаны”, г.зн. прыручаны, каб выклікаць у сабе *стыхію думкі*, што была ўласціва ягонаму папярэдніку.

Чаму загінуў Павал? Чаму ён скончыў самагубствам? У імя чаго? Ці, можа быць, яго забілі? Але хто? Нячаеў? У імя чаго? У імя “народнай расправы”?

“Ці ж заўсёды яно так паміж дзецьмі й бацькамі: жарцікі, што затуляюць сабой няўстрымнае суперніцтва? – бясконца размаўляе сам з сабою “Дастаеўскі” голасам Кутзэа, які так хацеў бы прарыву ў стыхію папярэдніка, але ўшпіраецца ў сябе самога – свой прафэсарскі стол. – І ці не таму ён гэтак прыгнечаны стратаю: глеба ягонага жыцьця, барацьба з сынам, сышла з-пад ног, і дні ягоныя сталі пустыя? Не “народная расправа” – “сыноўня”: вось што

ляжыць у аснове ўсіх рэвалюцыяў – зайздрасць бацькоў да жанчынаў іхных сыноў, помыслы сыноў пра тое, каб адняць у бацькоў іхную машну”.

Падняўшыся над сталом, аўтар дасягнуў столі свайго прафэсарскага кабінэту. Заходняе выхаваньне, унівэрсытэцкі кшталт і ўсмактанае яшчэ дзедам тваім з малаком маці законапаслушэнства, што ўжо табе перайшло праз гены, — усё гэта ніяк не дае пранікнуць Кутзэа ў мэханіку “русского бунта” – драпежнага, няўстрымнага і заўсёды антызаконнага (у чым, зрэшты, і ўвесь сэнс – “волюшкі” хочацца). У заходніх унівэрсытэтах гэты бунт выдатна разумеюць і выдатна апісваюць. Але толькі да таго часу, калі не імкнуча самі імітаваць яго. Столь Кутзэавай імітацыі заключаная ў словы Нячаева, зьвернутыя да “Дастаеўскага”: “Сьцеражыцеся, — кажа Нячаеў, пагражаючы яму пальцам. – Падбірайце словы, кажучы пра мяне. Я чалавек рускі, і, называючы мяне вар’ятам, вы сьцьвярджаеце, што і Расея вар’ятка”.

Дзіўна было б уявіць сабе Дастаеўскага і Нячаева за такім вась перацягваньнем Расеі. Насамрэч гэта Кутзэа голасам Нячаева сыгналізуе, што дайшоў да той рысы, пераступаць якую яму не дазволіць ягоная прырода. Урэшце, усякая гульня даходзіць да рысы, за якой “жарцікі” пра “народную расправу” перастаюць гучаць як віртуозная стылізацыя. Пераступаць гэтую рысу аўтару няма ані падставаў, ані, бадай, жаданьня.

Крыт.

КНІГІ БІБЛІЯТЭКІ “ВОСТРАЯ БРАМА”

У 1999-2004 г.
выйшлі з друку:

0. Адам Глэбус.
Постскрыптым.
Кантамінацыі:
афарызмы, цытаты
з камэнтам,
грыгерыі і максімы.

1. Васіль Быкаў.
Пахаджане. Прыпа-
весьці.

2. Славамір Адамовіч.
Плавільшчыкі расы.
Выбраныя вершы.

3. Аляксандар
Лукашук.
**У фіялетавай ночы
вугал крыла.**
Дакумэнтальная
проза.

4. Зьміцер Бартосік.
Чорны пісталет.
Апавяданьні з
уласнага жыцьця.

5. Адам Глэбус.
**Браслаўская
стыгмата.**
Апавяданьні.

6. Сяргей
Абламейка. **Egoizmy.**
Канстатацыі.

7. Уладзімер Арлоў.
**Адкусі галаву
вароне.**
Падарожныя
апавяданьні.

✚ Валеры Чэкман

17 сакавіка адышоў у лепшы сьвет прафэсар славістыкі Віленскага ўнівэрсытэту Валеры Чэкман (нар. 25 кастрычніка 1937). У 70-я гады В. Чэкман працаваў у Акадэміі навук Беларусі, а праз усю сваю навуковую кар’еру вывучаў фанэтыку жывой беларускай мовы, у прыватнасьці, на Віленшчыне. Ягоная кніга “Гукі беларускай мовы” (Менск, 1973) дагэтуль служыць падручнікам у філёлягаў. Будучы загадчыкам катэдры славістыкі Віленскага ўнівэрсытэту, прафэсар Чэкман увёў традыцыю штогод адзначаць на катэдры Дзень Волі 25 сакавіка. Сёлета ён да гэтага дня зусім крыху не дажыў. Пахаваны Валеры Чэкман на Кайранскіх могілках пад Вільняй.

